

Tartu Ülikool
Sotsiaal- ja haridusteaduskond
Ühiskonnateaduste instituut
Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni õppekava

Aleksander Pihlak

**Uudisžanri muutused 1990ndate Eesti päevalehtedes Edasi >
Postimehe ja Noorte hääle > Päevalehe > Eesti Päevalehe näitel**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Vallo Nuust, MA

Kaasjuhendaja: Signe Ivask, MA

Tartu 2017

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Teoreetilised lähtekohad.....	4
1.1 Uudisloo struktuur	4
1.2 Ülevaade muutustest Eesti ajakirjanduses aastatel 1988–1997	6
2. Valim ja meetod	9
2.1 Valimi iseloomustus	9
2.2 Meetod ja uurimisküsimus.....	10
3. Tulemused	12
3.1. Verbide kasutamine uudiste pealkirjades	12
3.2. Pealkirjade vastavus loo fookusele	14
3.3. Avalõigu tüüp uudistes	15
3.4. Avalõigu pikkus	17
3.5. Juhtlõigu pikkus	19
3.6. Juhtlõigu faktirohkus	20
3.7. Uudise struktuur.....	22
3.8. Allikate arv uudisloos	24
4. Järeldused ja diskussioon	25
4.1 Vastused uurimisküsimusele.....	25
4.1.1 Pealkirjad	28
4.1.2 Avalõigud	28
4.1.3 Struktuur	31
4.1.4 Allikate arv	32
4.2 Meetodikriitika.....	33
4.3 Soovitused.....	34
Kokkuvõte	35
Summary.....	36
Kasutatud kirjandus	37
Lisa 1. Kodeerimisjuhend.....	38

Sissejuhatus

1980ndate lõpp ja 90ndate algus oli murranguline periood Eesti ajaloos, mis päädis Eesti taasiseseisvumisega. Selle pärast toimusid ka muutused Eesti ajakirjanduses. Tsensuur näitas hääbumise märke juba 1980. aastate lõpus, ehkki formaalselt oli see olemas 1990. aasta septembrini (Vihalemm, 2004). 1990. aasta oktoobris kaotati tsensuur täielikult. Sel perioodil tekkis võimalus teha ajakirjandust ilma et riigiparatuur oma käärid vahele lööks. Seetõttu tõusid ka ajalehtede tiraažid ja loodi hulgaliselt uusi väljaandeid. Paljud neist siiski kauaks kestma ei jäänud.

Et ajakirjanduse keskne žanr on uudis, mis kannab ühiskonnale edasi objektiivset infot ühiskonnas toimuvast, olgu ta siis raadio, tele- või trükimeedia, olen käesolevas töös vaatluse alla võtnud uudisajakirjanduse arengu Eesti päevalehtedes. Uurin, kas ja kuidas arenes neis ajakirjanduse arengut soodustavates tingimustes uudise edastamisel vormiline ja sisuline pool.

Uurimistöö põhineb kontentanalüüsil, mille tarvis koostasın uudise tunnuste põhjal kodeerimisjuhendi (vt lisa 2) ja analüüsisin selle abil 1988.–1997. aastal ilmunud ajalehtede peamisi uudiseid kahest tänini püsima jäänud väljaandest. Nendeks on täna Eesti Päevalehe ja Postimehe nime kandvad ajalehed. Tulemuste analüüsimisel lähtusin Tiit Hennoste „Uudise käsiraamatust” (2008) ja Priit Pulleritsu raamatust „Ajakirjanduse põhižanrid”.

Bakalaureusetöö koosneb neljast peatükist. Töö esimeses osas tutvustan valimiks võetud perioodi konteksti ja kvaliteetlehe uudise soovituslikku struktuuri. Teises peatükis kirjeldan töös kasutatud uurimismeetodit ja valimit ning sõnastan uurimisküsimuse. Töö kolmandas peatükis esitan uurimistulemused ning neljandast peatükist leiab järeldused ja diskussiooni. Töö lõppeb kokkuvõttega, millele järgneb kontentanalüüsi kodeerimisjuhendit tutvustav lisa.

Autorina soovin tänada oma juhendajat Vallo Nuusti suurepärase koostöö eest, kaasjuhendajat Signe Ivaskit mitmekülgsete nõuannete eest, Maio Vanikot igakülgse toe eest raamatukogus ja Roosmarii Kurvitsat, tänu kellele ma selle põneva teemani jõudsin. Suur tänu Gerly Mägile töö toimetamise eest ning tänan ka Oskar Lupet agressiivse, ent kohusetundliku motiveerimise eest.

1. Teoreetilised lähtekohad

Tiit Hennoste jagab läänemaailma ajakirjanduse uudiseõpetuse õpikutele tuginedes ajakirjanduse nelja rühma: arvamused, publitsistlikud žanrid, uudislööd ja pisiinfo, mille hulka kuuluvad nimekirjad nagu börsiinfo või sporditulemused. Uudis on ajakirjanduses aga keskne žanr, mis erineb teistest selle poolest, et see on objektiivne, ja mis põhiline – uudis on ainus lehežanr, millel on oma spetsiifiline ülesehitusvõttestik. Kvaliteetlehtede puhul on keskseteks kõvad teemad nagu poliitika ja majandus. Neis järgitakse kõva uudise valimise kriteeriume ja kirjutatakse kõvade uudiste mudeli järgi (Hennoste, 2008).

1.1 Uudislöö struktuur

Uudise esimene osa on pealkiri. See peab andma lugejale uudise resümee, meelitama teda lugema ja osundama kõige olulisemale infole loos. Pealkiri peab olema nii täpne ja selge, et loos ja pealkirjas öeldu mõistmiseks pole vaja lugu lugeda. Ühtlasi peaks pealkirjas olema öeldisverb, mis eelistatult väljendaks aktiivset tegevust (Mallette 1990).

Malcolm F. Mallette (1990) soovib oma raamatus „Handbook for Journalists of Central and Eastern Europe“ täpsemalt, et pealkiri ei tohiks loo faktilisust tähtsamaks või tähtsusetumaks teha.

Pealkirjale järgneb uudislöös juhtlõik. Melvin Mencher (1997) jagab juhtlõigu kaheks: otsene juhtlõik ja viivitav juhtlõik, kuid viimast kasutatakse pigemini olemuslugudes. Sarnaselt Mencherile jagab ka Hennoste avalõigud kahte kategooriasse: juhtlõik ja sissejuhatuse.

Melvin Mencheri (1997) sõnul on otsesel juhtlõigul kaks eesmärki: see peab edastama uudise olemuse ja peab meelitama lugejat loo juurde jääma.

Pulleritsu (1997) sõnul on ajaleheuudist lubamatu alustada soojenduslausega, mis edastab keskse idee üldsõnaliselt. Mencherile (1997) toetudes võiks seda nimetada viivitatud juhtlõiguks ning Hennoste (2008) õpiku järgi sissejuhatuseks. Ajaleheuudises võib parimaks avalõigu variandiks nimetada Pulleritsu ja Hennoste õpikutes defineeritud juhtlõiku, ehk Mencheri defineeritud otsest juhtlõiku.

Otsene juhtlõik on ajakirjanduse nn tööhobune, mida kasutatakse enamikus lugudes. Toimetajad ütlevad, et parim viis reporteri kompetentsi mõõtmiseks on jälgida, kui selgelt ja loetavalt ta oma juhtlõigus tuumani jõuab (Mencher, 1997).

Uudise juhtlõik peaks sisaldama üht kesket fakti (Mencher, 1997), et fookus ei valguks laiali (Pullerits, 1997). Ülejäänud faktid vaid toetavad ning täpsustavad seda vajaduse piires.

Pulleritsule (1997) toetudes on hea juhtlõik ühelauseline, sest see annab tekstile voolavuse. Kuid mõnikord on õigustatud ka kahelauseline juhtlõik. Sel juhul peab teine lause olema lühike ja täpsustama midagi olulist.

Loo ülesehitusena on võimalik kasutada mitmeid eri struktuurimudeleid, näiteks pööratud püramiid, liivakella struktuur, püramiidstruktuur, pööratud topeltpüramiid, kronoloogiliselt ehitatud lugu või mitme võrdse põhiteemaga uudised.

T.A van Dijki (1988) 1980. aastatel tehtud uuringu tulemusel selgus, et valdav osa rohkem kui saja riigi ajalehtedest kasutas uudise ehitamiseks pööratud püramiidi ning üksikud massilehed kasutasid dramaatilise efekti saavutamiseks rohkem kronoloogilist järjestust.

Seega on uudisele kõige kohasem kasutada pööratud püramiidi struktuurimudelit, mis tähendab, et kõige olulisem osa uudisest on esitatud alguses ja vähem oluline lõpus. Säärane struktuur võimaldab toimetajal ruumipuuduse korral näiteks lõpust mõne lõigu kärpida ja seda ilma, et väljajätt sisu muudaks. Lisaks tahavad lugejad kohe uudise juurde asudes teada, mis juhtus (Mencher, 1997).

Ajakirjanike seas on ütlus, et reporter ei saa olla parem kui tema allikad (Mencher, 1997). Seega on lugu täpselt nii kvaliteetne, kui kvaliteetsed on tema allikad, ja mida rohkem on allikaid, seda kvaliteetsem on lugu. Uudise tasakaalu säilitamiseks tuleb sõna anda kõikidele sündmusega seotud osapooltele (Pullerits).

Pulleritsule toetudes tuleb allikad ära märkida, kui:

- kedagi on parafraseeritud või tsiteeritud;
- tegemist pole esmaallika informatsiooniga, st kui ajakirjanik pole ise olnud pealtnägija (v.a kontrollitavate andmete puhul);
- sündmus ei ole üldteada, endastmõistetav;

- on põhjust kahelda informatsiooni täpsuses;
- avaldatav materjal võib kedagi rünnata, riivata, solvata, kahjustada;
- ajakirjanik avaldab hinnangulist või kommenteerivat materjali või esitab kellegi arvamuse avalduse.

1.2 Ülevaade muutustest Eesti ajakirjanduses aastatel 1988–1997

1987. aasta fosforiidisõja ajal, kui meedia oli muutuste eesotsas ja muundus mobiliseerivaks jõuks, algas periood, mil ajakirjandus oli populaarsem kui kunagi varem või ka hiljem. Aastatel 1987–1991 tekkis palju uusi väljaandeid (rahvusraamatukogu andmetel alustas aastatel 1988–1990 tegevust 351 uut väljaannet), nende hulgas praegugi ilmuvad Eesti Ekspress ja Äripäev. Tiraazid olid nende aastate tipphetkedel enneolematud – 1989. aastal Maalehel 225 000, aasta hiljem Rahva Häälel 205 000. Ka teiste ajalehtede ja ajakirjade tiraazid ligikaudu kahekordistusid mõne aastaga (Vihalemm, 2013).

See kõik oli võimalik, kuna sel perioodil kadus ära tsensuur ja üleüldine riigi kontroll meedia üle, mille tingisid revolutsioonilised sündmused ühiskonnas just aastatel 1987–1991. Neid aastaid nimetavad Marju Lauristin ja Peeter Vihalemm poliitilise läbimurde perioodiks (2002), mil sündis avalik poliitiline sfäär, toimus laulev revolutsioon ja kuulutati lõpuks välja Eesti Vabariigi taasiseseisvumine.

Ajakirjanduse žanrites võeti omaks läänelikumad mallid ja skeemid (Vihalemm, 2004). 1990. aastate algusest Nõukogude ajakirjanduskooli ja -printsipe välja tõrjuma asunud Lääne ajakirjanduse põhimõtted tõid kaasa muutusi nii ajalehtede väljanägemises kui ka žanrilises ülesehituses (Pullerits, 1997).

Ajakirjandusvabaduse tekkimine tähendas ajalehe sisulist muutumist, enam ei olnud tsensoreid ega tagatubasid, mis keelaks sisulist kajastamist. Nüüd sai hakata kirjutama tegelikult toimunud asjadest.

Lauristin ja Vihalemm (2002) on kirjutanud, et glasnosti alguses, 1985. aastal oli Eesti meedia aeglane muutuma, kuid 1987. aastal hakkasid Eesti ajakirjanikud uskuma, et Gorbatšovi uus lähenemine ei ole lihtsalt poliitiline mäng, vaid võimalus avaldada fakte ja ideid, mis olid eelnevatel aastakümnetel keelatud.

Meedia kujunes nüüd võrgustikuks, mille kaudu toimis rahva kasvav poliitiline aktiivsus. Rahvaliidumised kasutasid meediat oma kogunemiste kajastamiseks, avalduste ja pöördumiste avalikuks levitamiseks, Nõukogude režiimi kuritegude avalikustamiseks.

Susann Kivi (2016) bakalaureusetöö tulemusena selgus, et 1989. ja 1990. aastal käsitles ajakirjandus oleviku suurte sündmuste tõttu enam kaugemat minevikku ning alates 1991. aastast vähenes ajakirjanduse kaugesse minevikku vaatamine ja suurenes lähiminek käsitlemine. Ehkki kõikidel vaadeldavatel aastatel (1989–1995) domineeris lähiminek kaugema mineviku üle, esines aastate lõikes olulisi kõikumisi – kaugesse minevikku vaatamine vähenes järsult juba siirdeaja alguses ning vahetult pärast taasiseseisvumist. Lähiminekku esines kõige vähem perioodi alguses, 1989. aastal ning kõige enam 1995. aastal (Kivi, 2016).

1989. aastal kajastati esimest korda sõjajärgsel ajal ajakirjanduses piiranguteta ajaloolist tõde Vabadussõja, Eesti okupeerimise ja annekteerimise, Teise maailmasõja ja stalinlike repressioonide kohta (Vihalemm, 2012). Need on vaid mõned näited ilmestamiseks tsensuuri kaotamist ja muutusi ajakirjanduse sisus.

Taivo Paju nimetab aastaid 1989–1995 perioodiks, mil ajakirjanduses sündis reklaamitur, tekkisid uued väljaanded ning senised kommertsialiseerusid (2004). Kuna väljaanded ei saanud enam riiklikku toetust, toimus väljaannete erastamine. Erakapital liikus trükiajakirjandusse mitmel põhjusel: ajalehe kirjastamiseks polnud vaja taotleda litsentsi; turul olid paljud nišid täitmata; tsensuuri kadumine; ajalehe asutamine nõudis oluliselt vähem kapitali kui raadio- või telejaama käivitamine (Paju, 2004). Seega loodi hulgaliselt uusi väljaandeid, mis tähendas konkurentsi suurenemist.

Kõnealuse ajastu keskmiseid aastaid iseloomustas meedia selge ajaline orienteeritus rohkem minevikku kui olevikku ja tulevikku (Vihalemm, 2012). Seega kajastati sel perioodil sündmusi tagantjärele, sest varasemalt seda teha ei saanud.

1991–1994. aastal oli põhijoon Eesti meedia arengus kiire ja täielik üleminek liberaalsele ajakirjandusmudelile. Meedia saavutas riigist ja poliitikutest sõltumatuse, mis oli seotud ka ajalehtede-ajakirjade erastamisega ning riigi toetuste kadumisega perioodikale (v.a kultuuri- ja lasteväljaanded) (Vihalemm, 2013).

1990. aastate esimesel poolel tõsteti lehe keskmesse taas uudised. Sel ajal toimus ajalehtedes nõukogudeaegsest välimusest lahtiütlemine, kasvu, vabaduse ja korrastamatuse ajajärk (Kurvits, 2010).

Vihalemm (2013) on kirjutanud, et samal ajal toimus ajakirjanike hulgas põlvkondade vahetus, kus vanem põlvkond taandus ja areenile astusid noored energilised inimesed, sageli pooliku haridusega nn lapsreporterid.

Uus põlvkond võttis kergesti omaks anglosaksi uudisteajakirjanduse põhireeglid ja pidas ajakirjanduse kommertsialiseerumist üsna loomulikuks protsessiks. Meedia püüdis olla vaba sotsiaalsetest kohustustest ja kujutada endast avatud neutraalset ruumi, milles võis avalikult esitada eri huvisid ja seisukohti (Vihalemm, 2013).

Priit Pullerits ja Tiit Hennoste õppisid 1990ndate algul Ameerikas, Hollandis ja Soomes. Peale lääneliku ajakirjanduse õppimist hakkasid nad aktiivselt õpetama ajakirjandust Eestis ja nõustasid Eesti ajalehtede toimetusi. Lisaks andsid nad välja mitmeid ajakirjandusõpikuid (Saks, 2010).

Pullerits viis suuremates Eesti toimetustes läbi ka seminare ja täiendõppeid, 1991. aastast alustas ta praktilise ajakirjanduse õpetamist Tartu ülikoolis.

Tarmo Vahter kirjutas 1999. aasta Eesti Ekspressi artiklis „MeediaMehed“, et peab Hennostet euroopaliku ajakirjandustraditsiooni hindajaks, kes kirjutas oma ajakirjandusteooria Euroopa eri ajakirjandusõpikute põhjal ja Pulleritsu õpetus on näide tõupuhtast angloameerika ajakirjandusest. See kõik lõi soodsa pinnase uutele suundumustele ajakirjanduse sisus ja vormis.

2. Valim ja meetod

See peatükk annab ülevaate töös kasutatud valimist, kirjeldab uurimismeetodit ning toob välja uurimuse peamised suunad ehk uurimisküsimused.

2.1 Valimi iseloomustus

Siinse bakalaureusetöö eesmärk on uurida uudisžanri muutumist ajavahemikus 1988–1997. Sel perioodil kadus ajakirjanduslik tsensuur ning uudisajakirjandus hakkas arenema hoopis uues, läänelikumas suunas. Valim on võetud ajalehest Edasi, mis nimetati uurimise all oleva perioodil, 1991. aastal ümber ajaleheks Postimees, ning ajalehest Noorte Hää, mis sai 1990. aastal nimeks Päevaleht. 1995. aastast kuni tänaseni on selle nimi Eesti Päevaleht. Kõnealused väljaanded valisin nende järjepideva ilmumise tõttu.

Valimisse kuuluvad vaatlusaluse perioodi iga kuu esimese kolmapäeva peamine ehk kõige olulisem ja esiletooduim lugu, mis vastas uudisžanri tunnustele. Seega ei võtnud ma analüüsi alla esiküljel olnud reportaaže või intervjuu vormis edastatud lugusid. Mõne numbri puhul juhtus aga esimene uudisžanritele vastav lugu olema alles lehe tagumises osas, näiteks spordiküljel.

Kümne aasta peale on valimis lugusid kokku 240 – kummastki lehest 120, mis on bakalaureusetöö mahulisi piiranguid arvestades optimaalne arv. Otsus võtta iga kuu üks uudis lähtus eeldusest, et nii saan parema ülevaate uudisžanri muutuste dünaamikast pika perioodi vältel. Oleksin võinud võtta kümnest aastast ka kümme paarinädalast kontsentreeritud prooviperioodi, kuid eeldasin, et siis saan katkendliku tulemuse.

Kolmapäevase päeva valisin seetõttu, et lehe ilmumisele eelnev teisipäev on nädalas teine tööpäev, mistõttu saab kindel olla valimisse kuuluva uudise valmimisest keset rutiinset tööaega. Kolmapäevases lehes on suurem tõenäosus, et uudis ei ole kirjutatud nädalavahetusel juhtunud asjadest, vaid värskuse faktorit arvestades ja pigem iseseisva uudise kui jätkuloona.

2.2 Meetod ja uurimisküsimus

Lähtuvalt bakalaureusetöö eesmärgist uurida uudisžanri arengut Eesti päevalehtedes, kasutasin uurimuses kontentanalüüsi, mille abil loendan valimisse kuuluvate uudiste struktuurilist poolt.

Valimisse kuuluvad lood kodeerisin kodeerimisjuhendi abil (vt lisa 1), mis tugineb Tiit Hennoste (2008) õpikus välja toodud uudise tunnustele. Kodeerimisjuhend koosneb 16 punktist, millest kolme puhul on tegu uudise pealkirja, kuupäeva ja autoriga ning ülejäänud 13 puhul on lähtunud Tiit Hennoste „Uudise käsiraamatus“ (2008) kirjeldatud uudise tunnustest. 13 punkti puhul on tunnuse määramiseks ja tabelisse kandmiseks loodud valikuvariandid, mis tabelis väljenduvad kindlates numbrites. Arvuliste tunnuste puhul (näiteks allikate arv loos) väljendub see tabelis vastava arvuna.

Kodeerimisjuhendit koostades ja tulemusi analüüsid ei leidnud ma kõigile väljatoodud 13-le uudise tunnuseid puudutavale punktile rakendust. Kodeerimisjuhendis olnud tunnused „nimede toomine pealkirja“ ja „juhtlõigu isikulisus“ jätsin välja, kuna jõudsin järeldusele, et need ei ütle uudisžanri kohta kuigi palju, vaid sõltuvad pigem uudise sõnumist. Juhtlõigu allikate loendamise jätsin samuti välja, sest tervikliku uudise allika loendamine on juba olemas ja juhtlõigus uuesti loendamine ei annaks lisandväärtust. Lisaks välistasin juhtlõigu ja sisu objektiivsust hindavad punktid, sest nende hindamine on liialt subjektiivne, et saada adekvaatseid tulemusi.

Kodeerimisjuhendis jäin suuresti uudise pealkirja ja juhtlõigu juurde, sest nende olemus näitab kõige paremini uudise struktuuri. Samas ei ole võimalik kodeerida ilma valimis olevat uudist lõpuni läbi lugemata, sest muidu polnuks adekvaatne hinnata uudise vastavust sisule ning ei oleks olnud võimalik loendada uudises esitatud allikaid.

Töö eesmärk on vaadata, milline uudisžanri arengut aastatel 1988–1997 ja leida vastus küsimusele: kuidas muutus uudisžanr Eesti päevalehtedes üleminekuperioodil aastatel 1988–1997?

Püstitasin hüpoteesi, et uudisžanr pidi muutuma sel perioodil silmnähtavalt, sest ajalehtede tiraažid olid tol ajal Eestis kõigi aegade suurimad (Vihalemm, 2013), kadus tsensuur, kadus riigi kontroll meedia üle, meediaettevõtetele tekkisid välisomanikud, taandusid nõukogudeaegsed traditsioonid ja võeti omaks läänelikud mallid ja skeemid (Vihalemm, 2013).

Soodsad välised tegurid loid hea pinnase uudisžanri arenguks ning tihedas konkurentsipüsimiseks olid ajakirjanikud sunnitud kirjutama professionaalsemalt. See töö näitab, mis suunas uudisžanr siis muutus.

Eelnevat arvesse võttes olen eesmärgiks võtnud leida kinnitus hüpoteesile, et nendes tingimustes tekkisid paremad võimalused uudisžanri arenemiseks.

3. Tulemused

Selles peatükis olen esitanud tabelites uudise tunnuste muutumisi aastatel 1988–1997 ja ka kirjeldanud neid tulemusi.

Siinkohal tuletan autorina meelde, et iga kuu on igast uurimisobjektiks valitud lehest analüüsiks võetud üks uudislugu, mis vastab uudisžanri tunnustele.

3.1. Verbide kasutamine uudiste pealkirjades

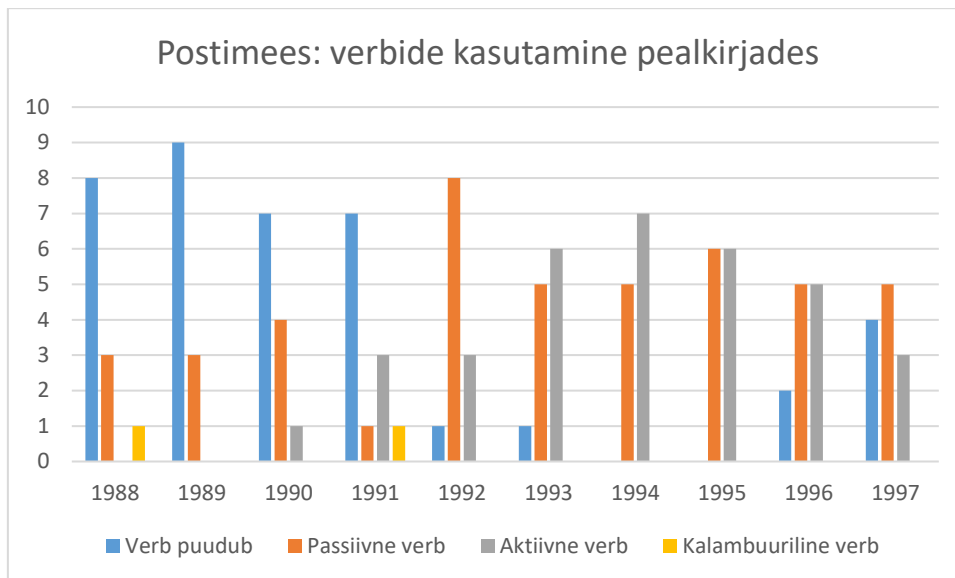
Priit Pullerits on oma raamatus „Ajakirjanduse põhižanrid“ Ameerika ajakirjandusteooriast lähtudes kirjutanud, et uudise pealkiri peab sisaldama verbi. Uudis on sellest, et midagi on juhtunud, sündinud, aset leidnud, teoks saanud, otsustatud. Uudises sisaldub alati mingisugune tegevus, liikumine. Sellepärast peabki uudise pealkirjas esinema tegusõna, mis teeb pealkirja ka dünaamilisemaks. Kuid vältida tuleks passiivseid verbe (Pullerits, 1997).

Ka teise anglo-ameerika ajakirjandusteooria maaletooja Tiit Hennoste on oma käsiraamatus kirjutanud, et uudise pealkirjas peaks olema alati öeldisverb, samuti eelistatult aktiivne verb. Kuid Hennoste hinnangul võib kasutada ka nn siltpealkirju, milles verb puudub (nt *Michael Schumacher 50!*) (Hennoste, 2008).

Analüüsi tulemusena selgus, et Postimehe pealkirjades hakati verbe aktiivsemalt kasutama alles 1992. aastal (vt joonis 1). Seni esines öeldisi pealkirjades võrdlemisi vähe. 1992. aastast 1996. aastani on näha, et verbita pealkirju kasutati episoodiliselt, pigem olid pealkirjad kas passiivse või aktiivse verbiga. Kalambuurlisi verbe viie aasta sisse ei mahtunud. On näha, et 1996. aastast on pealkirjade stiililine tase verbi kasutamise järgi hinnates hakanud jälle kõikumama, sest vähem kasutatakse aktiivseid verbe ning varasemast rohkem kasutatakse verbita pealkirju.

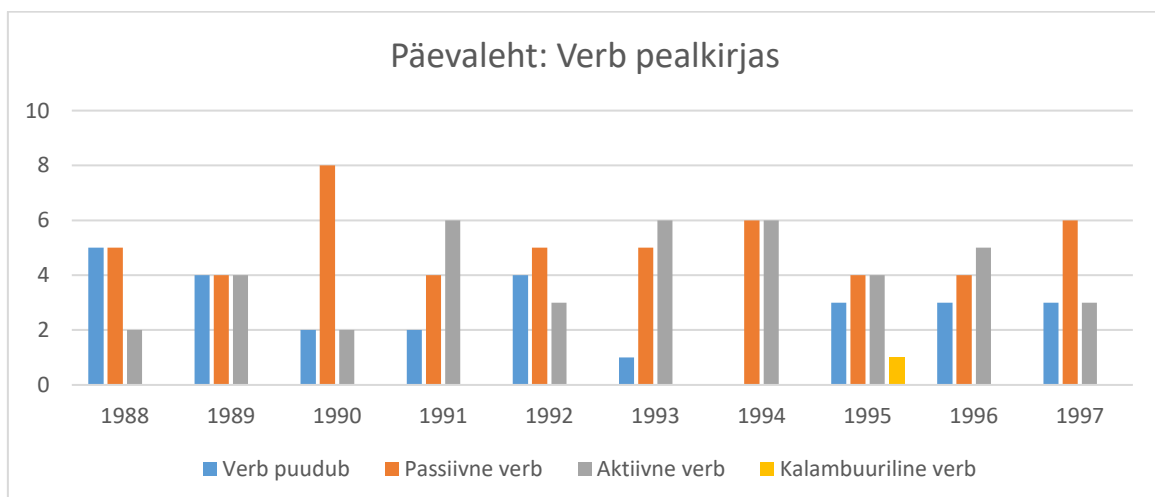
Aktiivse verbiga pealkirjade esinemise sageduse suurenemist alates 1992. aastast võiks selgitada konkurentsi suurenemisega ajakirjandusturul. Arvukate uute väljaannete seas pidi millegagi lugeja endale tõmbama ja pealkirjade atraktiivsemaks muutmine võis olla üks lihtne moodus võita lugeja tähelepanu. Just pealkirja atraktiivsemaks muutumisele võis innustust anda Hennoste ja Pulleritsu Eestisse toodud anglo-ameerika ajakirjandusteooria, mida nad Eesti suurimates toimetustes korraldatud seminarides tutvustasid.

Joonis 1. Verbide kasutamine Postimehe pealkirjades

Päevalehe pealkirjade verbikasutuses ei ole kümne aasta jooksul arenguid ja muutusi niivõrd märgatavalt näha (vt joonis 2), kui oli Postimehe puhul. Teooriast lähtudes võib parimateks aastateks pidada küll 1993–1994, mil valimisse sattunud 24st artiklist vaid ühe puhul puudus pealkirjas verb, kuid ülejäänud ajal on igal aastal vähemalt kaks verbita pealkirja ning üldjoontes on pealkirja tase selles lehes püsinud stabiilselt märgatavate muutusteta.

Joonis 2. Verbide kasutamine Päevalehe pealkirjades

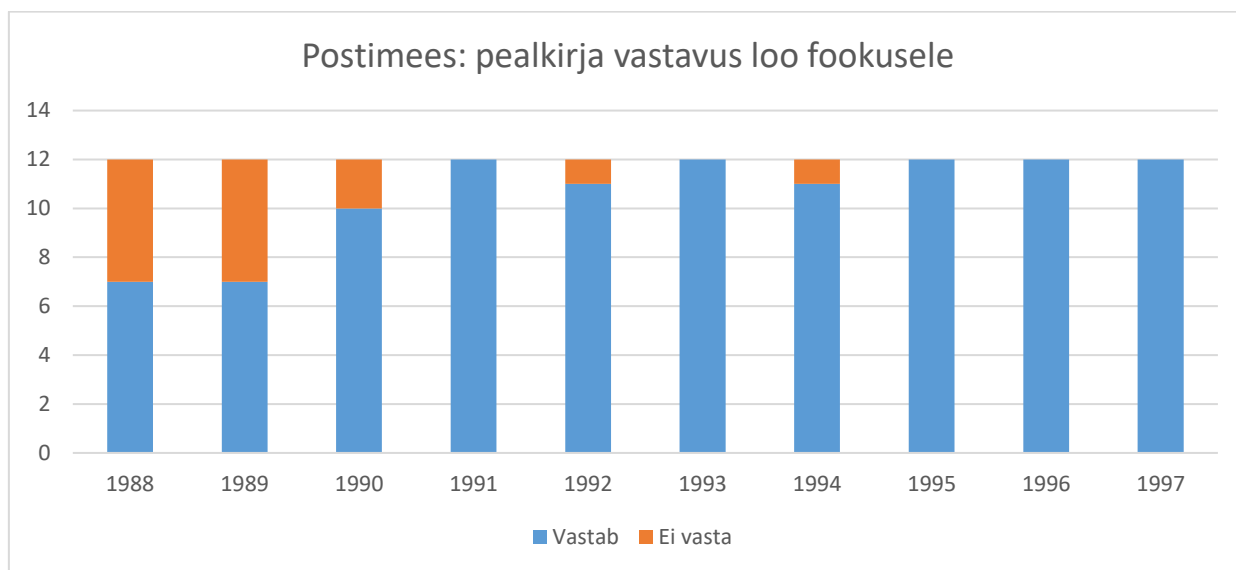
3.2. Pealkirjade vastavus loo fookusele

Hennoste (2008) ja Pulleritsu (1997) anglo-ameerika ajakirjandusteooriat käsitlevatest raamatutest ilmneb, et pealkiri on iseseisev element, mis peab olema mõistetav ilma teksti lugemata ja olema nii täpne, et loo mõistmiseks pole vaja sisu lugeda. Seetõttu pidasin vajalikuks uurida ka pealkirjade vastavust loo fookusele.

Kuigi valimisse sattunud uudistes on suurem osa pealkirjadest sisule vastanud, näeme, et Postimehe pealkirjade puhul on kvaliteet selles osas tõusnud peale kümnendi vahetust (vt joonis 3).

Siin võib olla ka mõningaid seoseid verbi kasutamisega pealkirjas – mida rohkem hakati verbe kasutama, seda täpsemaks muutusid pealkirjad.

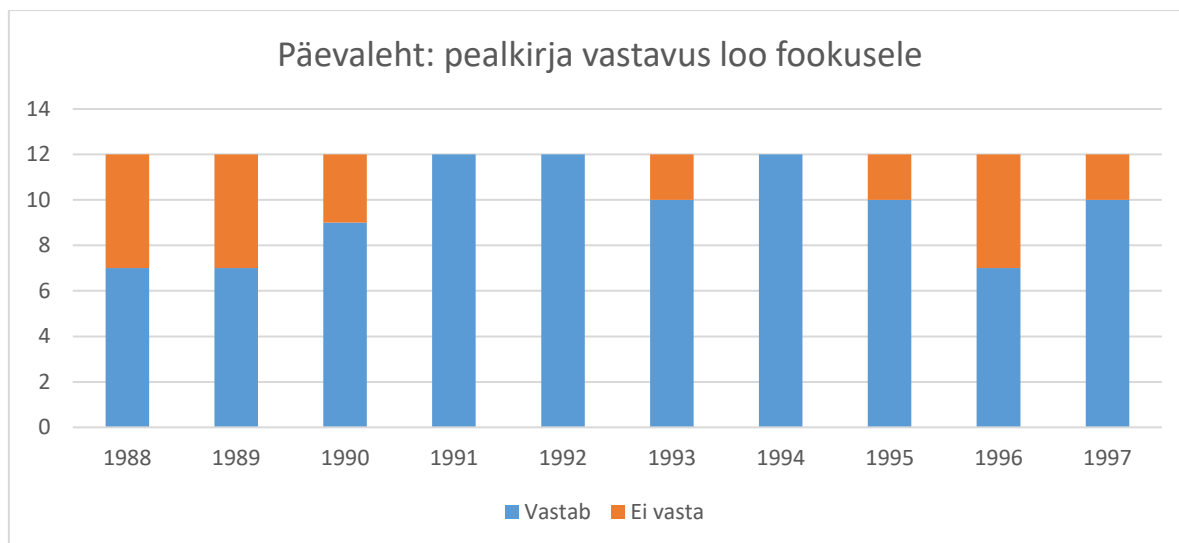
Joonis 3. Postimehe pealkirjade vastavus sisule

Päevalehe puhul näeme valimi algusaastatel sarnast tõusu, kuid valimi lõpuaastatel on selgelt näha langust (vt joonis 4). Ka Päevalehes kasvab trend 1991. aastani, mil on pealkirja fookusvastavuse tipphetk. 1995. aastal on Päevalehes märgata, et tekib taas rohkem pealkirju, mis ei ole sisule vastavaks vormistatud. Näiteks ei saanud sellist pealkirja nagu „Komsomolijuhtide nõupidamine“ või „Tegutsemine“ sisule vastavaks lugeda, sest need ei kandnud endas edasi uudise sisulist väärtust. 1996. aastal oli pealkiri sisule vastavalt vormistatud vaid seitsmel juhul 12st. Ka siin võiks seoseid luua verbi kasutamisega pealkirjades, sest päevaleht on ka selle poolest lohakas olnud. Postimees on aga olnud edukam – nad on

suutnud valimi lõpuni marginaalsete mööndustega toota uudise sisule vastavaid pealkirju.

Joonis 4. Päevalehe pealkirjade vastavus sisule

3.3. Avalõigu tüüp uudistes

Pulleritsu tõlgenduse kohaselt järgneb uudises pealkirjale juhtlõik, mis peab esitama sündmuse tuuma ja sisaldab tavaliselt vaid ühte kesket fakti. Juhtlõiku ei tohiks koormata ebaoluliste faktide ja detailidega, sest see peab olema kiiresti ja kergesti loetav ning arusaadav (Pullerits 1997).

Hennoste õpikus jagatakse uudiste algused kaheks suureks tüübiks: juhtlõik ja sissejuhatus.

Juhtlõik on tüüp, mis pakub esimeses lõigus olulisimat infot, millele järgneb kohe sama teema lahtiarendamine. See on valdav kõvas päevauudises ja just see on uudise avalõigu standardkuju. Juhtlõik peab olema resümee, mis annab lühidalt loo kõige uudisväärtuslikumad punktid, kesksed faktid ja tuuma. Juhtlõik peab olema lugeja huvi ja tähelepanu ärataja, et lugeja tahaks lugu edasi lugeda (Hennoste, 2008).

Sissejuhatus on kahest osast koosnev algusetüüp. Esimene osa annab lugema meelitava stseeni, meeolupildi, tsitaadi või muu säärase ja selle pikkus on tavaliselt kuni kaks lõiku. Esimest osa sissejuhatuses nimetab Hennoste huvilooks. Teine osa annab sarnaselt juhtlõigule kõige

olulisema info resümeeritud kujul. Seda nimetab Hennoste tuumlõiguks. Sissejuhatust kasutatakse tihti pehmetes uudistes, nädalalehe- ja ajakirjauudistes, olemuslugudes ja portreedes. Tavaliselt on selle algusetüübi kasutamise põhjuseks asjaolu, et lugeja on tuuminfot juba varem kuulnud ning ajaleht üritab teda sellest hoolimata lugema meelitada (Hennoste, 2008).

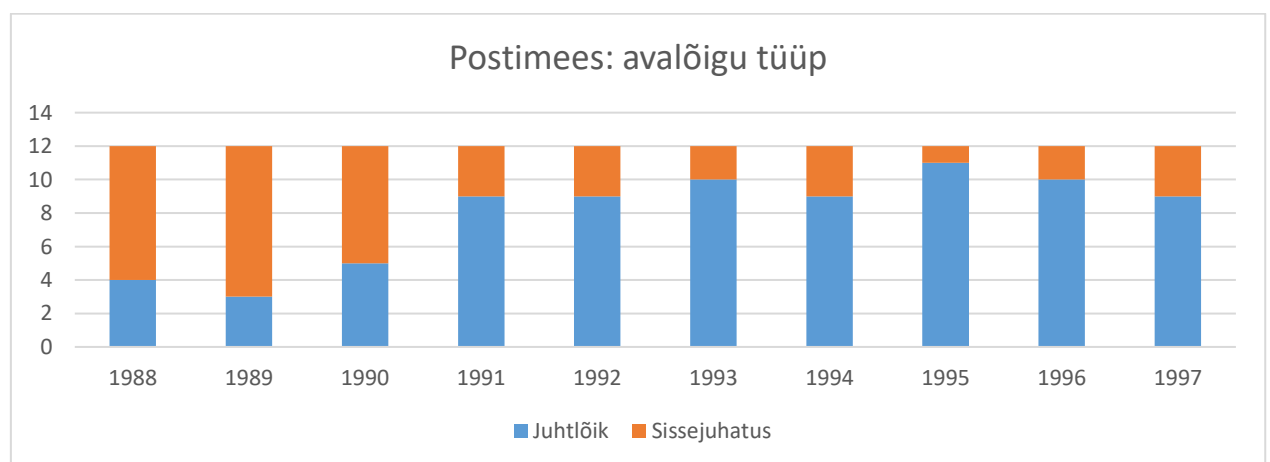
Vastavalt Hennoste õpikule jagasin valimis olevate uudiste juhtlõigud kaheks ning tulemuseks sain, et peale kümnendi vahetust hakati juhtlõiku mõlema lehe puhul järjest rohkem kasutama. Päevalehe puhul on küll märgata juhtlõigu kasutamise tendentsis suuremat langust 1990. aastani (vt joonis 6), kuid järgnevatel aastatel on tava kasutada avalõiguna juhtlõiku Postimehega äravahetamiseni sarnane (vt jooniseid 5 ja 6).

Mõlema lehe analüüsist saadud sarnane tulemus ilmestab selgelt, et 1980ndate lõpul kasutati avalõiku sissejuhatuse vormis, mis viitab pehmemate ja ajatumate teemade kajastamisele.

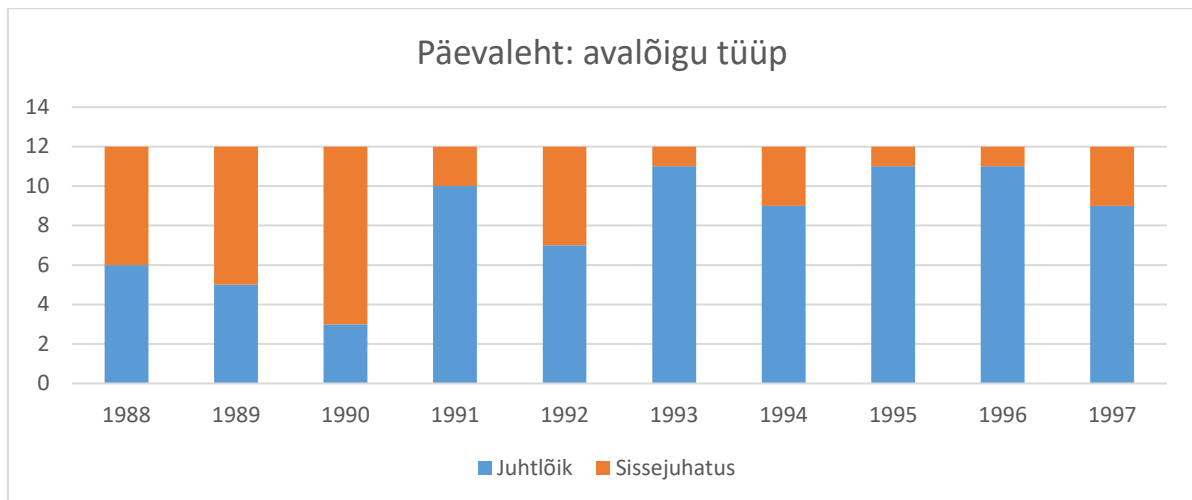
1990ndatel oli juhtlõigu osakaal juba märgatavalt suurem sissejuhatusest, põhjuseks ilmselt, et 1990ndad oli sündmusterohked ning tsensuuri puudumine aitas kaasa sellele, et ajakirjandus saaks neid sündmusi kajastada.

Ka Hennoste (2008) on kirjutanud, et mida tähtsam uudis ja mida kõvem teema, seda kindlamalt tuleks eelistada sissejuhatusele juhtlõiku; sissejuhatust on mõtet kasutada vaid jätku- ja pikkades lugudes. Tõenäoliselt mängisid sind taaskord rolli Hennoste ja Pulleritsu levitatud angloameerikalikud ajakirjandusvõtted.

Joonis 5. Avalõigu tüübid Postimehes

Joonis 6. Avalõigu tüübid Päevalehes

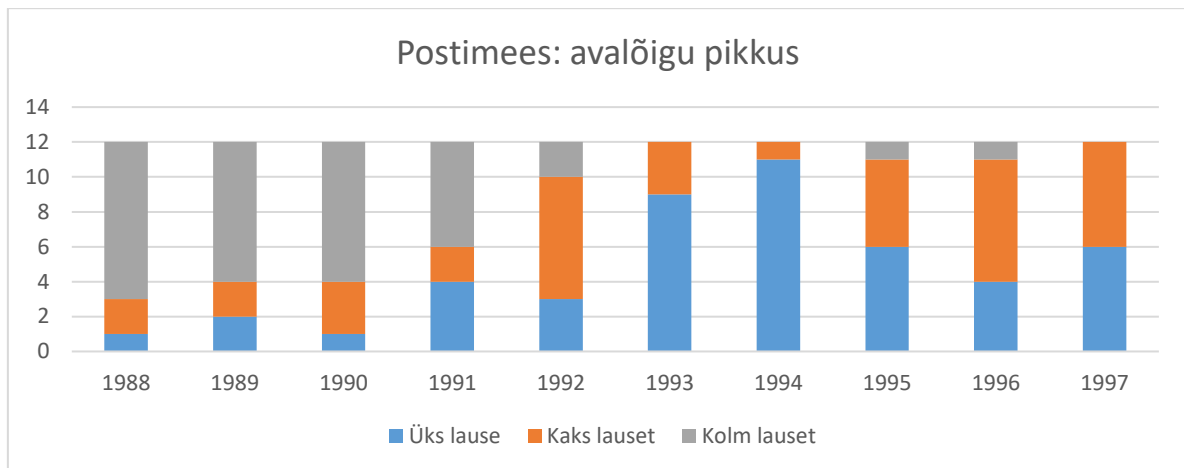

3.4. Avalõigu pikkus

Järgnevatelt joonistelt (vt jooniseid 7 ja 8) näeme, mitut lauset on kasutatud uudise avalõigus. Pulleritsu kohaselt järgneb uudise pealkirjale juhtlõik, mis on ühelauseline. Hennoste hinnangul saab uudist alustada kahel viisil ning kasutades sissejuhatust, võib avalõigul olla rohkem kui üks lause. Nii Hennoste (2008) kui Pullerits (1997) on ühel nõul, et juhtlõik peaks olema ühelauseline.

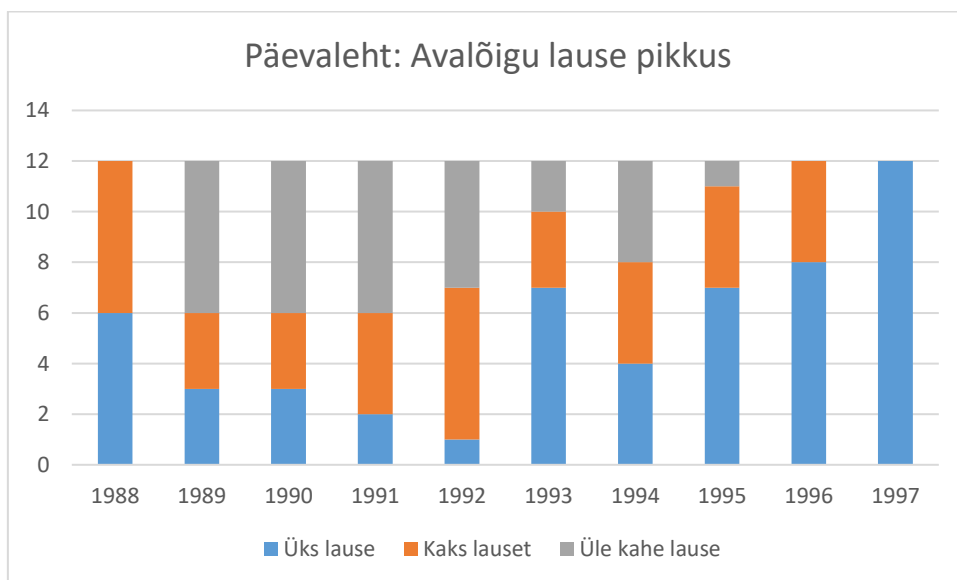
Pulleritsu tõlgendust arvestades tuli võtta antud peatüki valimisse kõik bakalaureusetöö valimisse kuulunud uudiste avalõigud. Näeme, et Postimehes kasutati ühelauselisi juhtlõike enam 1993. ja 1994. aastal. Kõige vähem aga 80ndate lõpus. Kui vaadata kõrvale eelmist tabelit, siis näeme, et avalõigus on rohkem kui ühe lause kasutamine võrdlemisi sarnase trendiga nagu sissejuhatuse kasutamine.

Joonis 7. Avalõikude pikkus Postimehes

Päevalehe ühelauseliste avalõikude suurim mõõn oli aastatel 1991–1992. Sellele järgnes ettevaatlik tõus ja 1997. aastaks saavutati tipphetk, mil kõik avalõigud olid ühelauselised. Valimi esimesel aastal oli Päevaleht avalõigu pikkuste poolest märgatavalt paremas seisus kui Postimees. Üle kahe lause pikkused avalõigud hakkasid seal esinema alles 1989. aastal, kuid neid polnud kunagi rohkem kui pooltes lugudes.

Joonis 8. Avalõikude pikkus Päevalehes

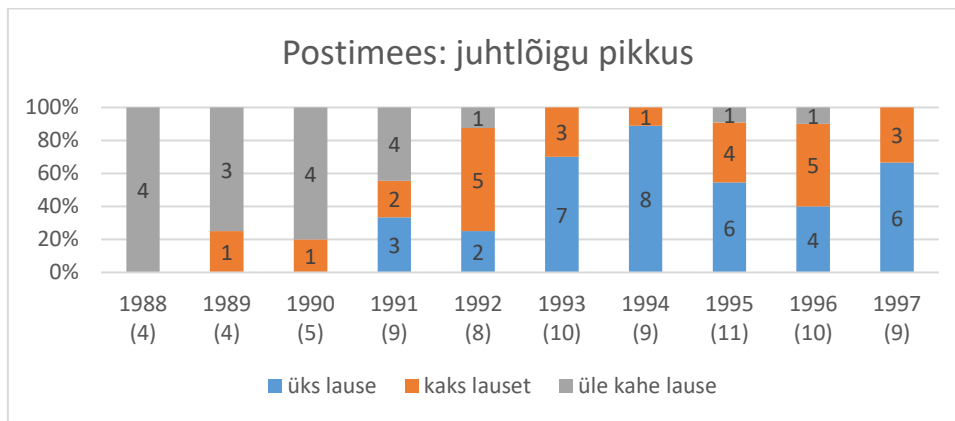

3.5. Juhtlõigu pikkus

Kui lähtuda Hennostest (2008), ei saa juhtlõiku ja sissejuhatust üheselt analüüsida. Selleks on järgmises tabelis kujutatud ainult nende uudiste avalõigu pikkused, mis vastavad Hennoste käsiraamatu järgi juhtlõigu tunnustele ega vasta sissejuhatuse tunnustele.

Nüüd on näha nii protsentuaalselt kui ka kvantitatiivselt, millal hakati kasutama ühelauselisi juhtlõike. 1980ndate lõpus ja 1990. aastal eelistati juhtlõike kirjutada pikemalt. Vaid kahel juhul 13stsattus sel perioodil Postimehe valimisse juhtlõik, mis oli lühem kui kolm lauset. 1990. aastast edasi eelistati aina lühemaid lõike.

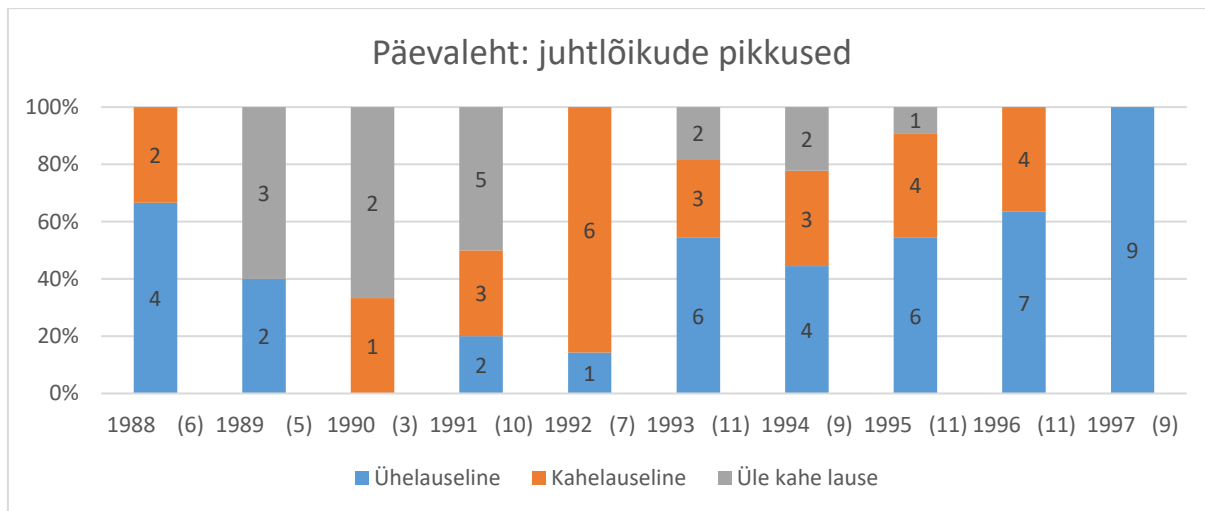
Joonis 9. Juhtlõikude pikkused Postimehes

(Sulgudes olev number tähistab juhtlõigu kasutamise kordi sel aastal.)

Päevalehe juhtlõigud olid juba 1988. aastal üsna eeskujulikud, ent järgneval kolmel aastal domineerisid siiski üle kahe lause pikkused lõigud. Asi läks paremaks 1992. aastal, siis ei esinenud liiga pikki lõike üldse ja edasi hakkasid üha enam domineerima ühelauselised juhtlõigud.

Joonis 10. Juhtlõikude pikkused Päevalehes

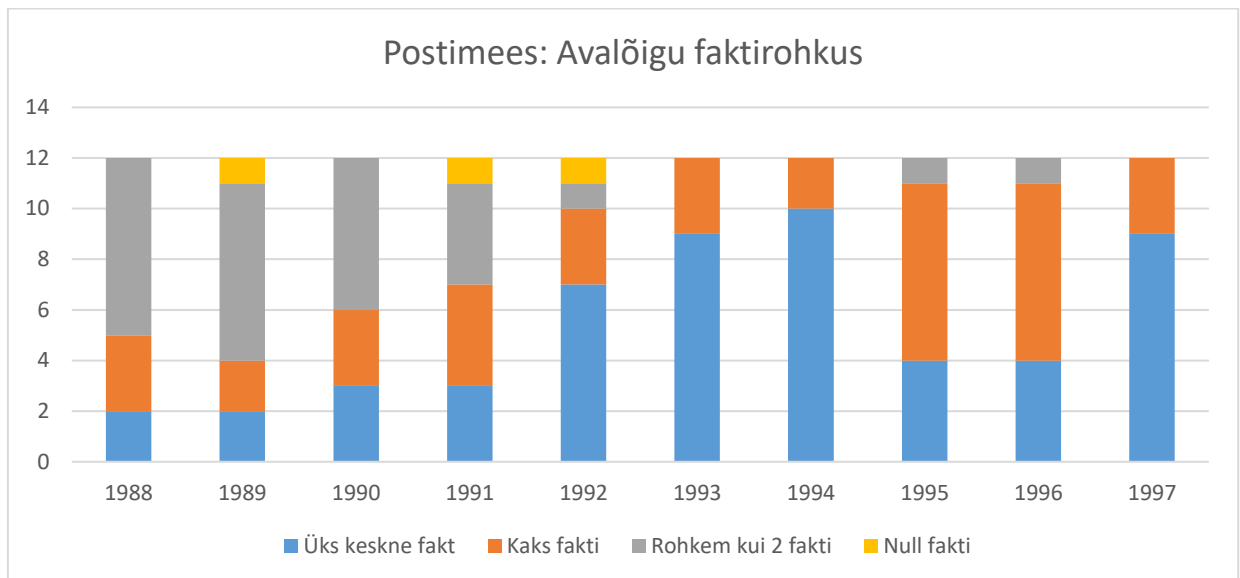

3.6. Juhtlõigu faktirohkus

Uudiste avalõikudes kasutati enne 1992. aastat tihti rohkem kui ühte fakti. Üle kahe fakti esitlemine juhtlõigus oli 1980ndate lõpul üsna tavaline. See trend aga kadus pea täielikult 1992. aastaks, kui hakati rohkem kasutama ühte fakti sisaldavaid juhtlõike. Peale 1994. aastat on eelistatud kahte fakti sisaldavaid avalõike ning valimi viimasel aastal on taas populaarsemad ühe faktiga lõigud.

Nii Pullerits (1997) kui Hennoste (2008) on selles osas ühel nõul, et juhtlõik peaks sisaldama ühte kesket fakti, mis seab loo fookuse. Rohkem kui ühe fakti lisamine juhtlõiku tekitab olukorra, kus ei ole võimalik otsustada, millisele faktile peaks uudise ülejäänud osa fookustama (Hennoste, 2008) ja lugeja ei pruugi aru saada, mis on uudises kõige olulisem (Pullerits, 2008). Samas lubavad mõlemad autorid teha erandjuhtudel mõõndusi. Seda juhul, kui uudis sisaldab väga võrdse kaaluga fakte.

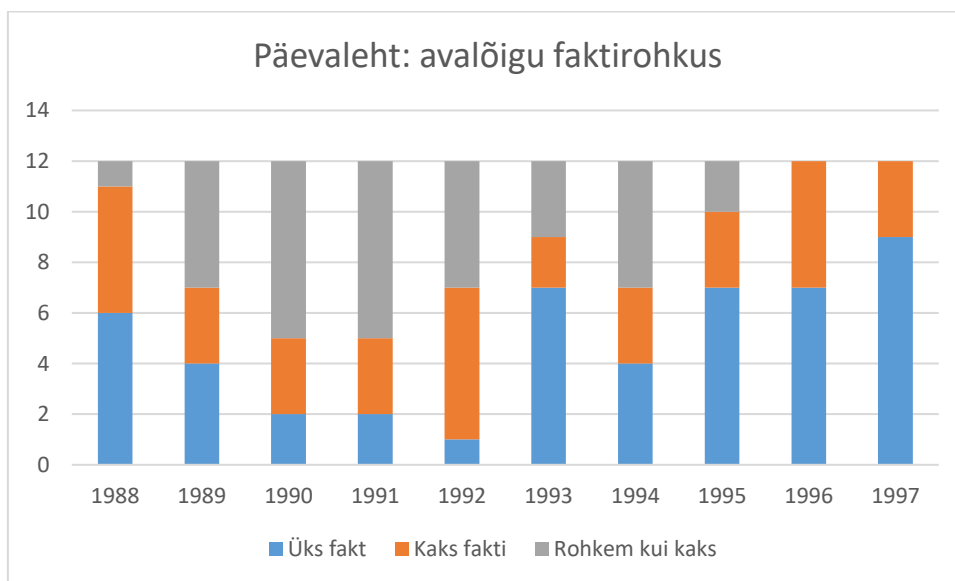
Joonis 11. Avalõikude faktirohkus Postimehes

Nagu juhtlõigu pikkuse osas on ka faktirohkuse puhul Päevaleht valimi algusaastatel paremas seisus kui Postimees. Samas on Postimehel näha kvaliteetsuse suunas kasvavat trendi, kuid Päevaleht on faktidega liialdamise tendentsist välja tulema hakanud alles 1995. aastast.

Postimehe puhul võib trendiga seoses tuua jällegi paralleele Pulleritsu ja Hennoste 90ndate algul alustatud seminaridega Eesti suurimates toimetustes.

Joonis 12. Avalõikude faktirohkus Päevalehes

3.7. Uudise struktuur

Hennoste käsiraamatust lähtudes on uudise põhistruktuur pööratud püramiid, mis tähendab, et uudisel on kolm osa: juhtlõik, teemaarendus ja lisamaterjal, mis paiknevad kindlas järjestuses. Pööratud püramiidis on keskne info eespool, vähemtähtis tagapool ning materjal on esitatud tähtsuse järjekorras, mitte ajalises põhjus-tagajärg järjekorras. Praegune hetk on eespool, minevikku ja tulevikku viitav materjal tagapool. Suurem osa ajaleheuudistest on koostatud pööratud püramiidi mudeli alusel (Hennoste, 2008). Ka Pulleritsu raamat peab uudise põhistruktuuriks pööratud püramiidi mudelit ja ülejäänud alternatiivstruktuure läheb tarvis palju harvem ja erijuhtudel (1997).

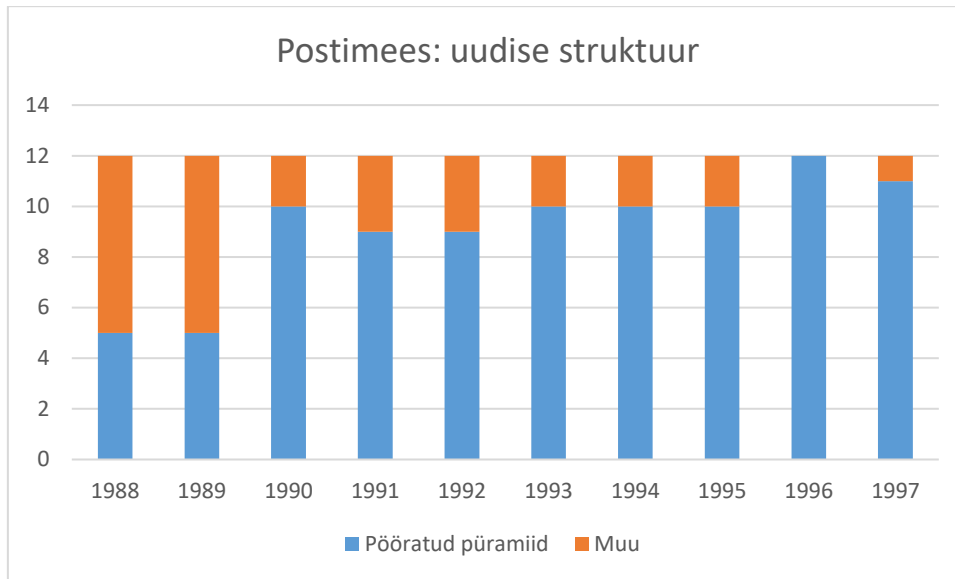
T.A van Dijki (1988) 1980. aastatel tehtud uuringu tulemusel selgus, et valdav osa rohkem kui saja maa ajalehtedest kasutas uudise ehitamiseks pööratud püramiid ja vaid mõned massilehed kasutasid dramaatilise efekti saavutamiseks pigem kronoloogilist järjestust.

Lisaks pööratud püramiidi mudelile on võimalik kasutada ka muid kompositsioonimudeleid, neist tavalisemateks loetleb Hennoste järgmisi: mitme võrdse põhiteemaga uudised, kronoloogiliselt ehitatud uudised, liivakella struktuur, püramiidstruktuur ja pööratud topelpüramiid.

Oma analüüsis jagasin uudise struktuurid kaheks: põhimudel ehk pööratud püramiid ja muu, mille alla kuuluvad ülejäänud mudelid.

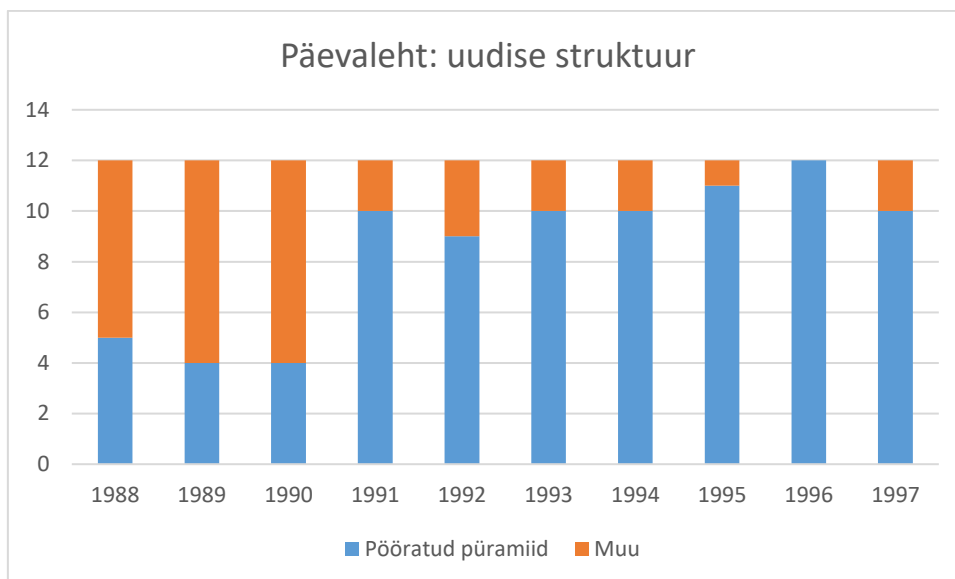
Joonisel 13 on näha, et pööratud püramiidi mudelit hakati Postimehes domineerivamalt kasutama aastast 1990. Varem kasutati enamasti muid mudeleid, kuid muuhulgas, pea pooltel juhtudel ka pööratud püramiidi. Järelikult sai olulisemaks kohe loo tuumani jõudmine, mis hoiab lugejaid loo juures ja nende huvi üleval.

Joonis 13. Uudise struktuuri kasutamine Postimees

Päevaleht jõudis selle poolest järele aasta hiljem, kui pööratud püramiid hakkas domineerima alles 1991. aastast. Ülejäänud aastad kujunesid postimehega sarnases rütmis.

Joonis 14. Uudise struktuur Päevalehes

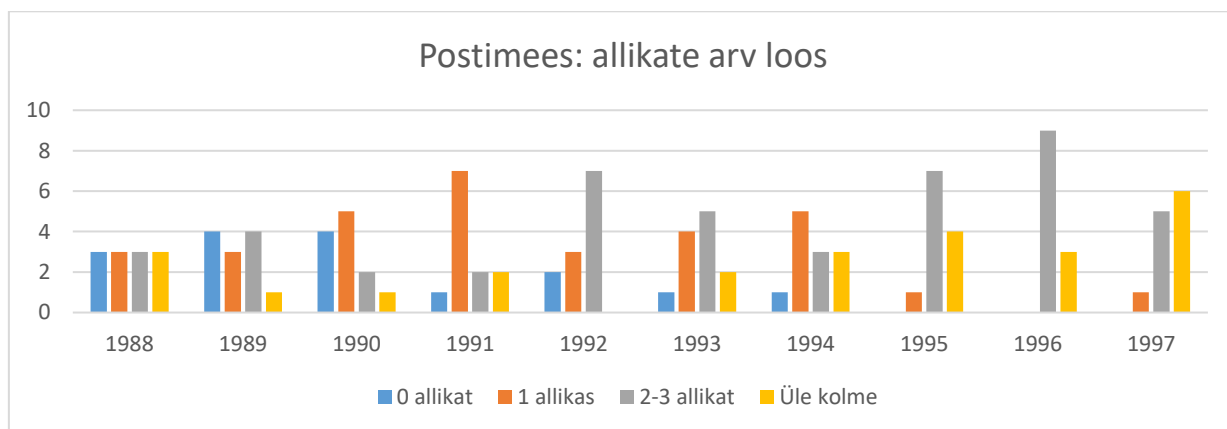

3.8. Allikate arv uudisloos

Uudise puhul on oluline ka allikatele viitamine. Mencher (1997) on kirjutanud rahvalikust ütlusest, et iga ajakirjanik on täpselt nii hea, kui head on tema allikad. Sellest tulenevalt uurisin, kui palju on uudistes kasutatud allikaid.

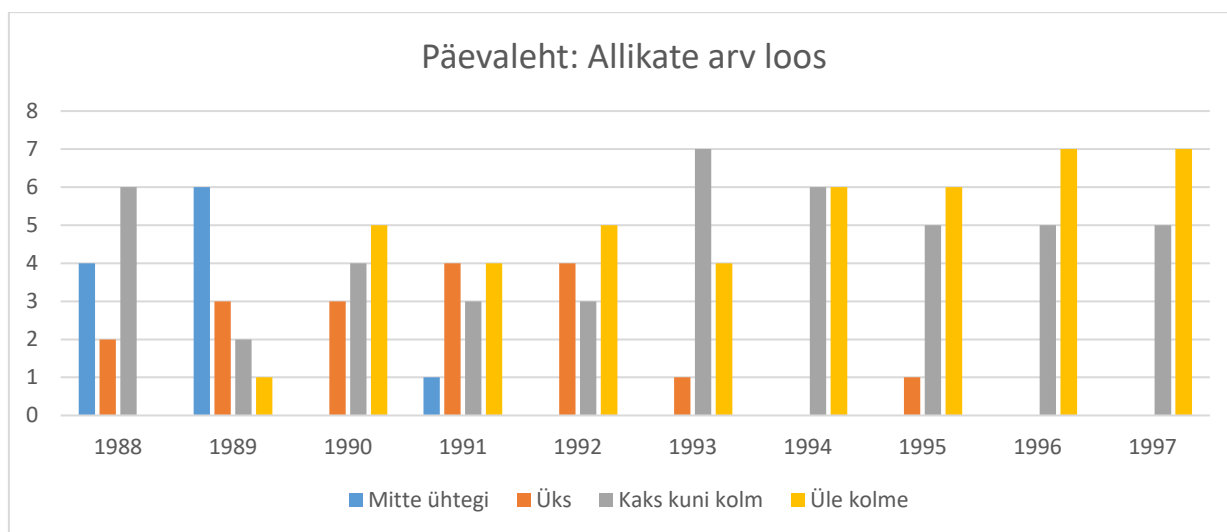
On näha, et allikate olemasolu uudises ei olnud 80ndate lõpus nii oluline kui 90ndate keskpaigast valimi lõpuni ehk 1997. aastani. Veel 1991. aastal kasutati Postimehe uudislugudes üle pooltel juhtudel üht allikat, kuid järgmistel aastatel sai allikate rohkus olulisemaks.

Joonis 15. Allikate arv Postimehe lugudes

Päevalehe puhul on selgelt näha, et üsna palju on lugudes kasutatud üle kahe allika. Suure osa neist moodustab isegi üle kolme allika kasutamine loo kohta. Ainult valimi esimestel aastatel, mil kehtis tsensuur, on näha tagasihoidlikuid arve allikate kasutamise puhul.

Joonis 16. Allikate arv Päevalehe lugudes

4. Järeldused ja diskussioon

Selles peatükis annan vastused uurimisküsimustele, hindan kasutatud meetodit ja annan soovitusi järgmistele uurijatele, kes võiksid sellest tööst abi saada.

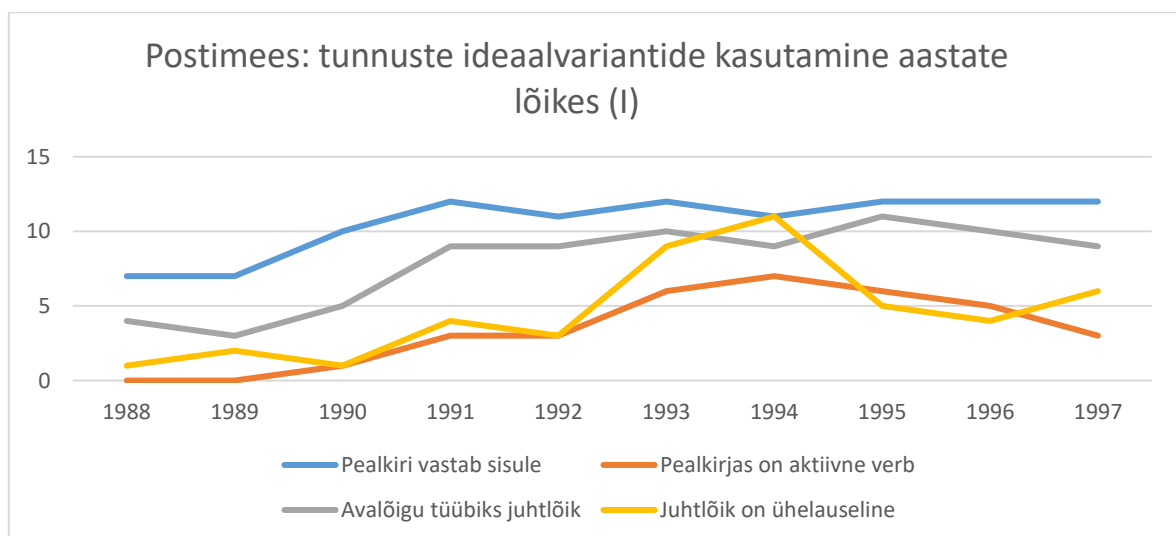
4.1 Vastused uurimisküsimusele

Millised vormilised ja sisulised muutused toimusid uudiste kirjutamises Eesti päevalehtedes üleminekuperioodil aastatel 1988–1997?

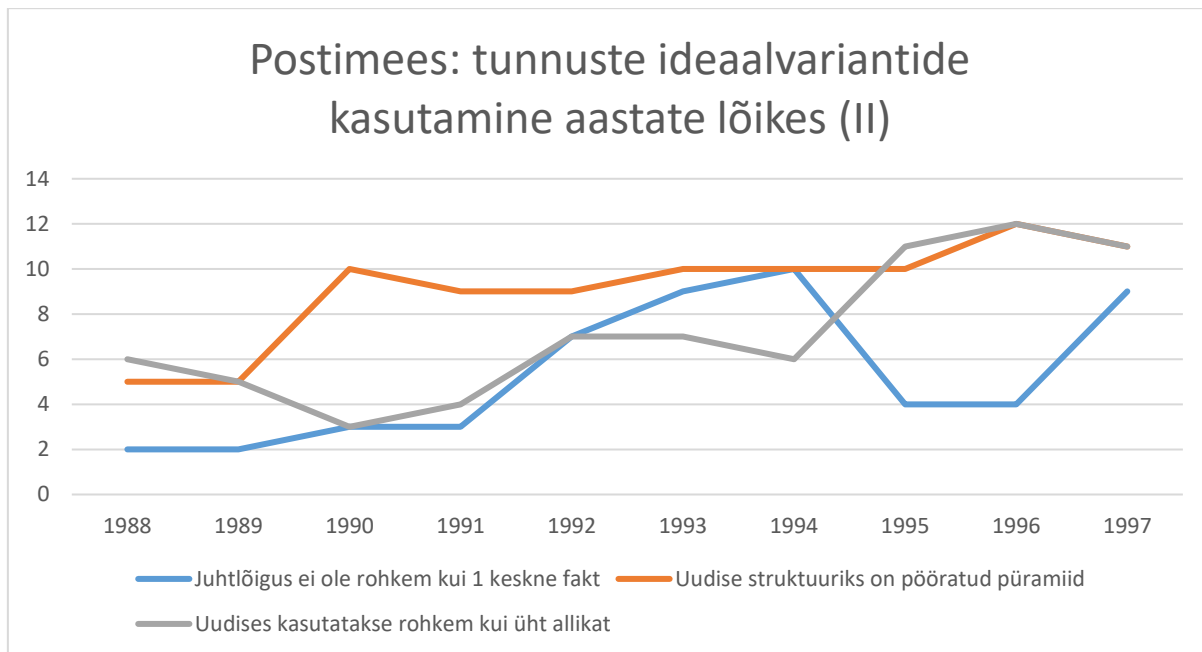
Bakalaureusetöös uurisin uudisžanri struktuurilist poolt päevalehtedes kümne aasta jooksul, mille sisse jäi Eesti taasiseseisvumine. Sellega seondult toimusid ajakirjandust tervikuna mõjutavad ning uudisžanri arenemist soodustavad sündmused, näiteks tsensuuri kaotamine ja ajakirjanduse erastamine.

Analüüsi tulemused näitavad, kuidas uudisžanri struktuuris toimusid selle perioodi jooksul märgatavad muutused. Lähtudes Pulleritsu (1997) ja Hennoste (2008) anglo-ameerika ajakirjandusteooriatel põhinevatest õpikutest, oli areng Postimehes üldjoontes üha enam teooriast lähtuva ideaali sarnane, kuid osa vaadeldud tunnuste puhul võib märgata teooria mõistes ideaaluudisest kaugenemist, seda eriti valimisse kuulunud perioodi hilisemas faasis.

Joonis 17.1 Tunnuste ideaalvariantide kasutamine Postimehes

Joonis 17.2 Tunnuste ideaalvariantide kasutamine Postimehes

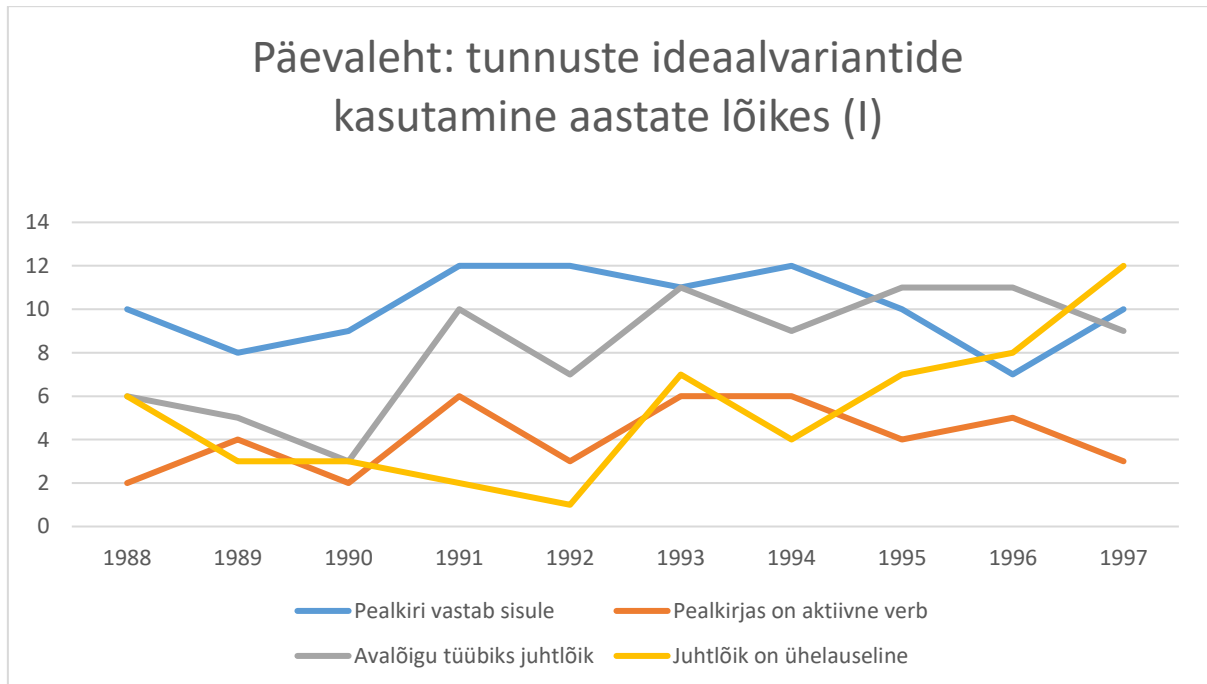

Ajakirjanduse erastamine lõi konkurentsi, mis tähendas, et uudist tuli edastada auditooriumile kõige sobivamal viisil. See tõi kaasa olulised muutused uudise struktuurilises osas. Tsensuuri kadumine võimaldas kirjutada rohkem nn kõvematest teemadest, mis vabariigi taasiseseisvumisel esile kerkisid. Kõvemate teemade kajastamine omakorda tingis mitmete uudise struktuuritunnuste muutumise.

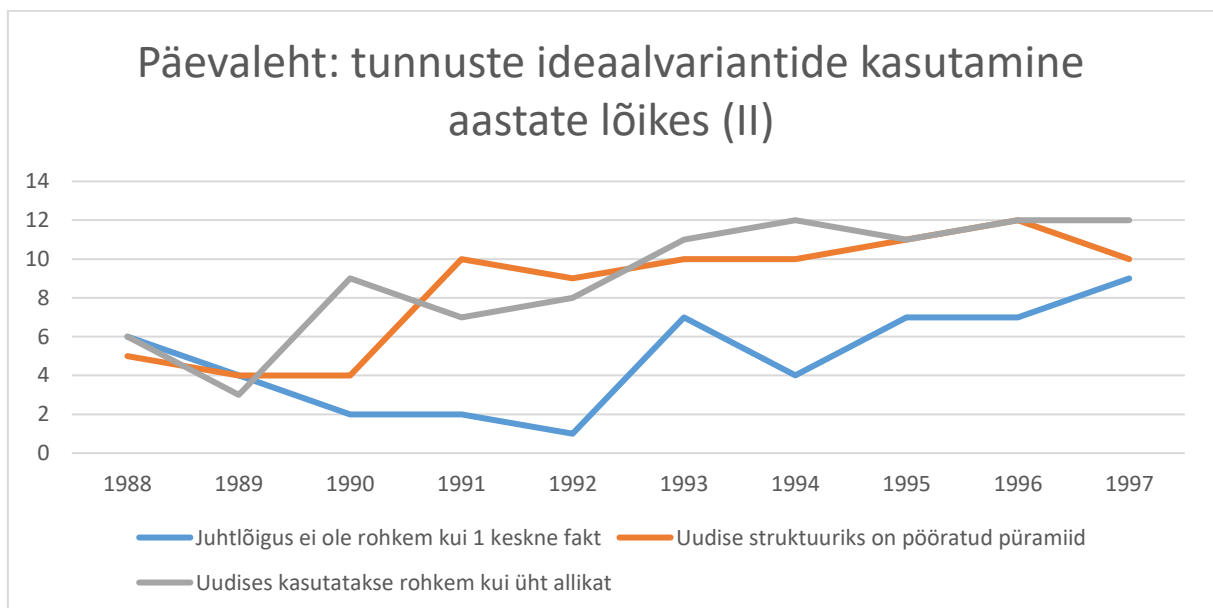
Ajakirjanduse muutumise suunda aitasid näidata Tiit Hennoste ja Priit Pullerits, kes hakkasid Eestis jagama Ameerikast, Hollandist ja Soomest kogutud teadmisi. Seda nii ülikoolis tudeerivatele ajakirjandustudengitele kui ka nõustades Eesti suurimaid toimetusi ja korraldades seminare.

Kui Postimehe puhul võis perioodi esimestel aastatel märgata üldtrendide tabelis tunnuste stabiilset muutusetust (vt jooniseid 17.1 ja 17.2), siis Päevalehe puhul on näha, et valimi algusaastatel toimus teooriat silmas pidades pigem langus (vt jooniseid 18.1 ja 18.2). Kuid 1990. aastast hakkasid asjad jälle paremuse poole liikuma. Juhtlõigus ühe lause ja ühe keskse fakti kasutamine hakkas aga populaarsemaks muutuma alles 1993. aastast.

Joonis 18.1 Tunnuste ideaalvariantide kasutamine Päevalehes

Joonis 18.2 Tunnuste ideaalvariantide kasutamine Päevalehes

Nagu on näha joonistelt, siis suurimad ja silmanähtavamad tõusud toimusid 1990ndate esimestel aastatel. Neil aastatel kadus formaalselt tsensuur ning Priit Pullerits ja Tiit Hennoste hakkasid Eestis levitama läänelikke ajakirjandusprintsippe.

4.1.1 Pealkirjad

Pealkirjade puhul ilmnes, et valimisse võetud perioodi alguses kasutati Postimehes ülekaalukalt verbita pealkirju, kuid alates 1992. aastast kasvas hüppeliselt passiivse verbiga pealkirjade kasutamine. Tasapisi tõusis ka aktiivse verbi kasutamise trend. Pulleritsu (1997) ja Hennoste (2008) tõlgendustest lähtudes näitab see arengut, sest nende hinnangul võiks pealkirjas olla aktiivne verb ja halvimaks variandiks on verbita pealkiri. Mingil põhjusel on 1995. aastast hakanud aktiivse verbi kasutamise trend asenduma jälle passiivse verbi ja verbita pealkirjade kasuks.

Valimi perioodi jooksul toimusid muutused ka pealkirja ja sisu kooskõlas. Kui aastatel 1988 ja 1989 vastasid uudiste pealkirjad Postimehes sisule mõlema aasta kohta seitsmel korral 12st, siis aastatel 1991–1997 oli kokku vaid kaks pealkirja, mis ei vastanud otseselt sisule.

Päevalehe puhul on algusaastate ja keskpaiga trend Postimehega väga sarnane, ent viimase kolme aasta jooksul on nende tase selles vallas langenud peaaegu tsensuuriperioodiga võrreldavale tasemele.

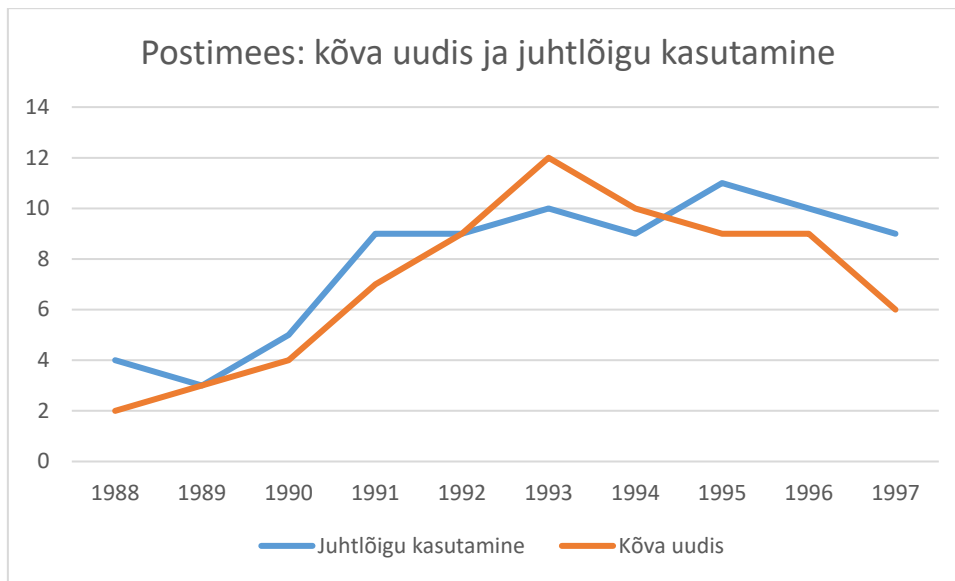
Pealkirjade atraktiivsemaks muutumine võis olla tingitud konkurentsist, sest ajal, mil tekkis hulgaliselt uusi väljaandeid, võis lugeja teha oma valikud mahlasemaid ja konkreetsemaid pealkirju kasutavate väljaannete kasuks. Kui ajakirjandus ei olnud erakätes, ei olnud arvatavasti mõtet pealkirjadega pingutada.

4.1.2 Avalõigud

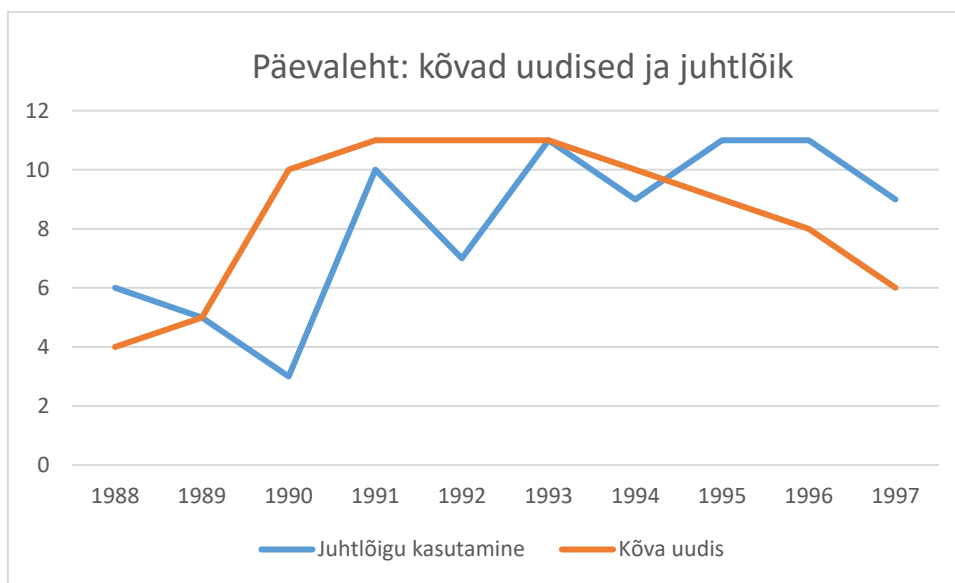
Uudise avalõigu tüübina eelistatakse teooria peatükist lähtudes juhtlõiku, kuid teatud tingimustel võib kasutada ka sissejuhatust. Valimi kolmel esimesel aastal kasutati mõlemas väljaandes avalõiguna märgatavalt rohkem sissejuhatust kui juhtlõiku. Hüppelist tõusu näeme 1991. aastal.

Arvatavasti mängib siin rolli teemade muutumine pehmematest kõvamateks, sest Hennoste hinnangul kasutataksegi sissejuhatust pigem pehmemate teemade puhul. Analüüsi tulemused näitavad, et kõvade uudiste osakaalu tõus ja juhtlõigu kasutamise sagenemine on omavahel kooskõlas.

Joonis 19. Juhtlõiguga uudiste ja kõvade uudiste arv Postimehes läbi aastate

Joonis 20. Juhtlõiguga uudiste ja kõvade uudiste arv Päevalehes läbi aastate

Kõvade uudiste osakaalu tõusu põhjuseid võib leida hüppe kokkulangevusest tsensuuri ametliku kaotamise ja Eesti taasiseseisvumisega. Tekkis rohkem poliitikat puudutavaid uudiseid, mis on riigi taasiseseisvumise tõttu paratamatu olukord ja tsensuuri puudumise tõttu sai neid konkreetsemalt kajastada.

Uudise juhtlõigu puhul peavad Hennoste ja Pullerits parimaks variandiks kasutada ühte lauset, et uudise fookus ei läheks laiali. Sarnaselt teistele tunnustele, on ka juhtlõigu arengus peale kümnendi vahetust näha hüpet.

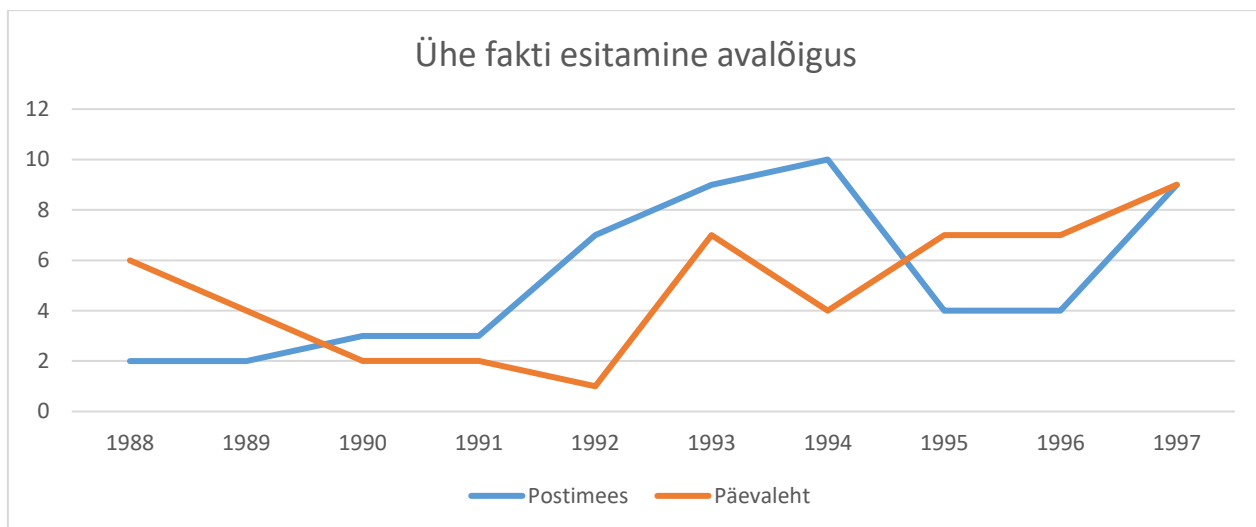
1991. aastal ületas Postimehes kuni kahelauseliste juhtlõikude osakaal esimest korda kolme- või enama lauseliste osakaalu ning alates 1992. aastast esines üle kahelauselisi juhtlõike kokku vaid kolmel korral. Lisaks on märgata parimaks variandiks peetud ühelauselise juhtlõigu tulekut 1991. aastal ja nende märgatavat kasutuse tõusu 1993. aastal. Siinkohal võiks eeldada seost Priit Pulleritsu tulekuga Ameerikast 1991. aastal Eestisse ajakirjandust õpetama, kuid kas tudengite õpetamisest muutus kohe ka juba töötavate ajakirjanike harjumused, ei saa siiski kindel olla.

Kui Postimehes tuli ühelauseline juhtlõik antud valimi põhjal päevakorda alles 1991. aastal, siis Päevalehes domineerisid ühelauselised juhtlõigud juba 1988. aastal, mil kuuest otsesest juhtlõigust vaid kaks olid rohkem kui ühe lause pikkused. Järgnevad kolm aastat olid aga kasutuse poolest ülekaalus rohkem kui kahe lause pikkused juhtlõigud. Sarnaselt Postimehega hakkasid 1992. aastast üle kahe lause pikkused juhtlõigud kaduma ning esinesid edaspidi episoodiliselt.

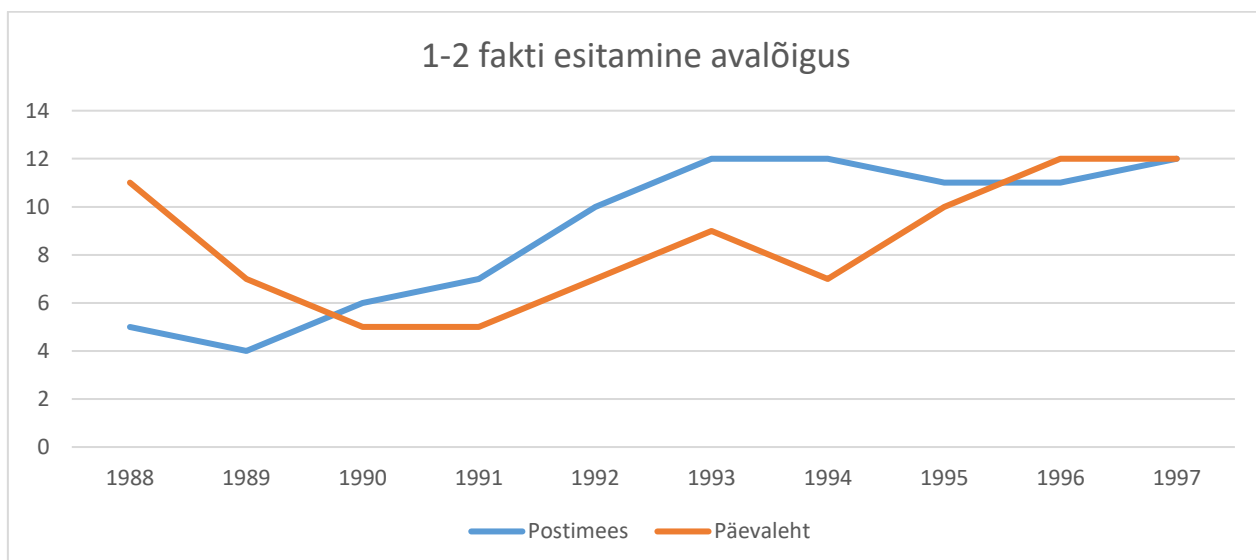
Koos ühelauseliste juhtlõikude osakaalu tõusuga kasvas Postimehes ka avalõigus ühe keskse fakti kasutamise osakaal peale kümnendi vahetumist. Teooriast lähtudes pean siin halvimaks variandiks fakti puudumist või rohkem kui kahe fakti esinemist juhtlõigus. Parim variant on üks fakt juhtlõigu kohta. Rohkem kui kahe fakti kasutamise trend langes vähehaaval 1990. ja 1991. aastal. 1992. aastaks olid juba enamus Postimehe avalõikudest ühefaktilised ning aastatel 1992–1997 esines valimis vaid kolm avalõiku, milles oli esitatud üle kahe fakti ning üks, milles ei olnudki fakti. Küll aga on näha juhtlõigu kvaliteedi langust faktide arvu poolest 1995. ja 1996. aastal, mil enamus juhtlõikudest olid kahefaktilised ning kummagi aasta kohta esines ühel korral ka rohkem kui kahe fakti esinemist juhtlõigus.

Sarnaselt juhtlõigu pikkusele oli Päevaleht ka faktirohkuse poolest valimi esimesel aastal Postimehega võrreldes eeskujulik – vaid ühel juhul esines avalõigus rohkem kui kaks fakti ja tervelt pooltel kordadel kasutati n-ö ideaalset varianti. Kuid kui Postimehes toimus avalõigu kvaliteedi poolest edaspidi areng ideaali poole, siis Päevalehel hakkasid hoopis üha enam domineerima rohkem kui kahte fakti sisaldavad avalõigud ja üha vähem esines ühefaktilisi avalõike. Valimi viimasel kahel aastal suudeti fakti esitamise poolest jõuda pisut paremale tasemele kui oldi 1988. aastal.

Joonis 21. Ühe fakti esitamine kordades

Joonis 22. Ühe või kahe fakti esitamine kordades

4.1.3 Struktuur

Uudise põhilise struktuurimudeli ehk pööratud püramiidi kasutamine muutus samuti ülekaalukaks kümnendivahetusel. Kuni 1989. aastani kasutati pööratud püramiidi Postimehes alla pooltel kordadel, kuid alates 1990. aastast on märgatavalt suurenenud just pööratud püramiidi mudeli kasutamine. Päevaleht jäi selles arvestuses ühe aastaga maha – neil hakkas pööratud püramiidi ülesehitus domineerima alles 1992. aastast alates.

Seda selgitab ilmselt kõvade uudiste osakaalu suurenemine, sest Hennoste (2008) hinnangul

võiks muid mudeleid kasutada äärmisel juhul pehmete või ajatumate teemade puhul.

Uudise struktuurimudeli kasutamise järsku muutust võib seostada ka konkurentsi suurenemisega. Kui 1980ndate lõpus tekkis rohkelt uusi väljaandeid, siis võis saada oluliseks pööratud püramiidile iseloomulik uudise tuuma esitamine võimalikult uudise alguses, et lugejaid paremini loo juurde meelitada.

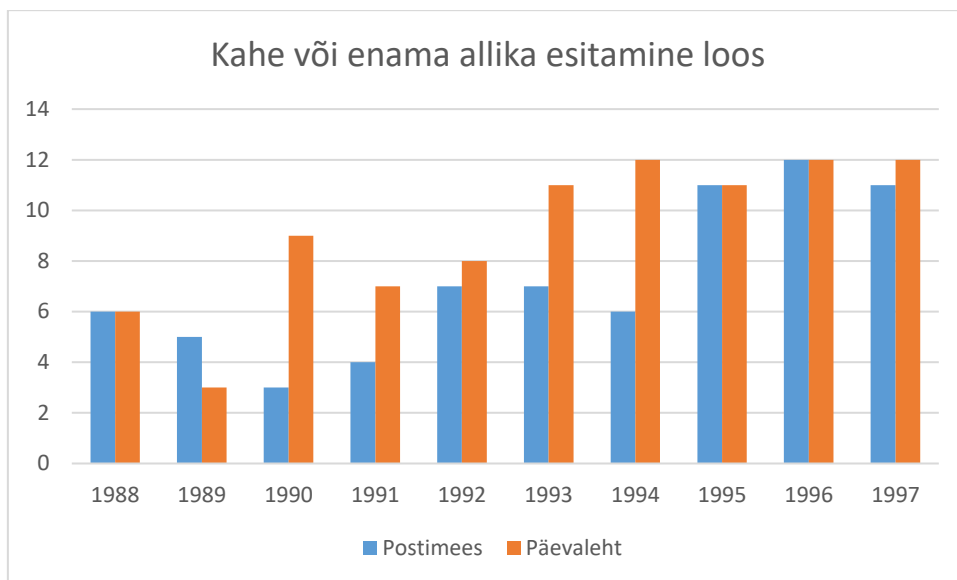
4.1.4 Allikate arv

Allikate esitamine uudisloos on oluline, et näidata lugejale, kust info pärineb ja anda vastutus info eest kindlale allikale. Vaadeldava perioodi jooksul võis märgata, et mida aeg edasi, seda rohkem hakati uudistes allikaid esitama, seega sai uudisajakirjanduses olulisemaks läbipaistvus. Samas tuleb tõdeda, et minu analüüsi tulemuse põhjal ei saa allikate arvu seostada tasakaalustatusega, sest allikate loendamisel ei arvestanud ma osapoolte esindatust. Uudiste tõepärasuse huvides on aga oluline uudises märkida ära infoallikas, seega võib uudise usaldusväärsust siiski hinnata allikate olemasolu järgi.

Tähelepanuväärne on allikate väljatoomise tõus uudisloos 1991. aastast, mil allikata uudiseid sattus valimisse vaid üks, kuid Postimehes domineerisid siiski vaid ühe allikaga uudised. Kui Postimehes sattus valimisse veel 1994. aastani allikata lugusid, siis Päevalehe areng toimus selles vallas kiiremini – viimast allikata lugu on töös täheldatud 1991. aastal.

Järk-järgult hakati rohkem allikaid kasutama. Päevalehes asendus ühe allika kasutamine 1992. aastast rohkemate allikate kasutamisega ning viimase nelja aasta jooksul on valimis vaid kaks ühe allikaga lugu. Postimehes saab sama esinemuse välja tuua viimast kolme aastat arvestades. Need olid Postimehe puhul ka ainsad kolm aastat, kus ei esitatud ühtegi allikata lugu.

Joonis 23. Kahe või enama allika esitamine uudisloos kordades

Selle põhjal järeldan, et väljaandele sai oluliseks usaldusväärsuse ja läbipaistvuse näitamine lugejaskonnale.

4.2 Meetodikriitika

Bakalaureusetöös kasutatud meetod oli mõjus selletõttu, et andis hea ülevaate uudise tunnuste muutumisest valimi perioodil.

Kontentanalüüsi tarvis koostasın kodeerimisjuhendi Hennoste õpikusse kogutud lääne autorite uudisloo tunnuste põhjal. Esialgset kodeerimisjuhendit, kus oli 16 tunnust, kasutasın analüüsides Postimeest ja selle eelkäijat Edasit. Kui aga tulemuste esitamise jaoks neid tabelisse hakkasin kandma, sain aru, et viis kategooriat ei olnud antud töö raames vajalikud või adekvaatsed. Ometi olin juba aega kulutanud, et neid 120 uudise puhul tabelisse kanda. See tähendas ligikaudu kümnet kaduma läinud töötundi. Et välistada edaspidi tühja töö tegemist, kaotasın enne Eesti Päevalehe (ja selle eelkäijate) analüüsimist kodeerimistabelist vastavad punktid, mis tundusid ebaolulised. Järele jäi 11 kategooriat.

Kaotasın ära kategooriad „nimede toomine pealkirja“ ja „juhtlõigu isikulisus“, sest need ei ütle niivõrd uudisžanri kohta, kuivõrd sõltuvad pigem uudise sõnumist. Jätsın välja ka juhtlõiguse allikate loendamise, sest see ei anna mingit lisaväärtust, kuna loendasın juba allikaid terve

uudisloo vältel. Liigse subjektiivsuse tõttu jätsin välja juhtlõigu ja sisu objektiivsust hindavad punktid.

Üks kodeerimisjuhendis olev kategooria on paremini täpsustatav. „Pealkirja vastavus sisule“ on liialt mitmeti mõistetav, hoopis täpsem oleks see kategooria parema arusaadavuse huvides nimetada ümber tunnuseks „pealkirja vastavus loo fookusele“. Nii on selgem, et analüüsin pealkirja vastavust uudisloo fookusele, mitte tervele sisule, sest sisust leiab alati midagi, mis on pealkirjaga kooskõlas.

4.3 Soovitused

Selle bakalaureusetöö tulemustest võib järeldada, et antud teemat annaks uurida veel mitmes suunas ja viisil.

Kõnealuse perioodi uurimisel annaks veel minna süvitsi ja uurida põhjalikumalt muutuste tagamaid. Selle väljaselgitamiseks võiks teha näiteks ekspertintervjuud toimetuste toleaegete peatoimetajatega ning Eestisse läänelikke ajakirjandusprintsiipe sisse toonud Tiit Hennoste ja Priit Pulleritsuga. Veel üks huvitav variant oleks teha fookusgrupi intervjuud analüüsis kasutatud uudislugude autoritega ja uurida neilt, kuidas nad ise tajusid toona uudisžanri muutumist. Lisaks oleks huvitav teada, miks hakkasid 1995. aasta paiku uudislood läänest toodud žanrikonventsioonidest jälle tasapisi kaugenema.

Teine variant on minna valimi perioodiga edasi. Võiks uurida siinse bakalaureusetööga samal või sarnasel meetodil perioodi 1997. aastast kuni aastani 2007 või 2017, sest ajakirjandus on võrreldes eelmise sajandiga üha enam kolinud internetti ja see on kindlasti ka paberlehes ilmuvatele lugudele mõju avaldanud.

Kokkuvõte

Selle bakalaureusetöö eesmärk oli uurida, kuidas muutus uudisžanr Eesti päevalehtedes perioodil 1988–1997. Uurimuses analüüsin kahe ajalehe peauudiseid läbi kümne aasta. Nendeks ajalehtedeks olid Edasi, mis valimiks valitud perioodi jooksul muutus ajaleheks Postimees, Noorte Hää, millest sai valimiperioodi jooksul vahepeal Päevaleht, ning Eesti Päevaleht, mis on väljaande nimeks tänini. Töö esimeses osas andsin ülevaate valimi perioodil toimunud muutustest ajakirjanduses. Meetodiks oli kontentanalüüs, mille abil uurisin kokku 240 uudislugu.

Analüüsi tulemustest selgus, et uudisžanris toimus 1991. aastal ja selle ümber suur hüpe kvaliteetsuse poole ehk uudiste edastamine muutus žanri konventsioonidele enam vastavaks. Näiteks hakati pealkirjades kasutama verbe, samuti hakkasid pealkirjad vastama loo fookusele. Avalõiguna hakati rohkem kasutama juhtlõigu tüüpi ja need muutusid aina kompaktsemaks. Uudises hakati kasutama rohkem allikaid ja struktuurilist arengut näitas see, et üha enam tarvitati pööratud püramiidi mudelit. Uurimusest tuli välja ka see, et huvitaval kombel hakkas mõlemas väljaandes paljude tunnuste puhul muutuste suund 1995. aasta paiku langema.

Kogu seda kiiret arengut võimaldasid uudisžanris mitmed üksteisest sõltuvad tegurid. Eesti Vabariigi taasiseseisvumiseni viinud sündmused vabastasid ajakirjanduse riigi kontrolli alt, mille tagajärjeks oli tsensuuri hääbumine 1980ndate lõpul, täielik kadumine 1990. aastal ning väljaannete erastamine. Tekkis hulgaliselt uusi väljaandeid, mis omakorda tekitasid konkurentsimeediamaaistikul. Konkurentsist tingituna olid väljaanded sunnitud oma uudised kvaliteetsemalt esitama.

Oma osa muutustes oli ka Tiit Hennostel ja Priit Pulleritsul, kes tõid 90ndatel Eestisse läänelikke ajakirjandusvõtteid ning korraldasid suuremates toimetustes seminare ja koolitusi, õpetades ajakirjanikke, kuidas paremini kirjutada.

Summary

The aim of this thesis was to analyze the news genre in Estonian newspapers through the period which was full of changes in Estonian society. On this paper i have analyzed the main news stories from two of the biggest daily newspapers in Estonia in years 1988-1997. The newspapers that has been analyzed were Edasi which was changed to Postimees in 1991 and Noorte Hääl which was changed to Päevaleht in 1990 which then was changed to Eesti Päevaleht in 1995.

In the first chapter I have given the overview of the changes in society which took place in the period in question. Also I described the theoretic conception of the news genre which is based on the Western authors and imported to Estonia in the the period in question. The method I used is content analysis by which I analyzed 240 news story in total.

Turned out that the news genre in Estonian newspapers made a big jump in quality which means that news stories began to correspond more and more to the recommendations that Western authors had given. For example, the reporters started using an active verbs in the headlines and the headlines of the stories began to match with the focus of stories. More and more it was common to use direct lead instead of introducing lead as the first paragraph. Reporters started presenting more sources than before and by the structural side of news it was more common to use inverted pyramid structure.

The development of the news genre was possible because of several interdependent factors. Events that lead to the reindpendence of Estonia liberated the Estonian press from the control of the government which resulted in eradication of censorship and privatization of media outlets. Hundreds of publications started in that time which brought the factor of competition, which meant the publications were forced to add quality to the structural side of news.

Estonian journalism educators Tiit Hennoste and Priit Pullerits also had their part in development of news genre in Estonia as they imported Western journalism principles and spread them to the biggest editorials in Estonia.

Kasutatud kirjandus

1. Hennoste, T (2008) *Uudise käsiraamat* Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus
2. Kivi, S (2016) *Mineviku aktualiseerimine Eesti kui siirdeühiskonna ajakirjanduses ajaleht Edasi > Postimees näitel aastatel 1989–1995*. Bakalaureusetöö. Tartu ülikool, sotsiaalteaduskond.
3. Kurvits, R (2010) *Eesti ajalehtede välimus 1806–2005* Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus
4. Mallette, Malcolm. F. (1990) *Handbook for Journalists of Central and Eastern Europe*. Washington, DC: World Press Freedom Committee
5. Mencher, M (1990) *News Reporting and Writing. Fifth edition*. Dubuque: Wm. C. Brown Publishers
6. Mencher, M (1997) *News Reporting and Writing. Seventh edition*. Dubuque: Times Mirror Higher Education Group
7. Paju, T (2004). 15 aastat Eesti meediaettevõtlust: meediaettevõtete tee ja meediaturu areng 1989–2004. P.Vihalemm. *Meediasüsteem ja meediakasutus Eestis 1965–2005* (23–27) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus
8. Pullerits, P (1997) *Ajakirjanduse põhižanrid* Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus
9. Saks, K (2011) *The formation of editing culture and practice in Estonian newspapers 1988–2005*. Doktoritöö, Tartu ülikool
10. van Dijk, T. A (1988) *News as Discourse* Hillsdale, NJ.: Lawrence Erlbaum
11. Vahter, T (1999) MeediaMehed, *Eesti Ekspress*, 27. mai
12. Vihalemm, P. ja Aru, K (2013) *Riigikontroll ajakirjanduse peeglis/1918–2012/Artikli kogumik 1989–1999* Tallinn: Tammerraamat
13. Vihalemm, P (2002) *Baltic Media in Transition* Tartu: Greif Ltd
14. Vihalemm, P (2004) *Meediasüsteem ja meediakasutus Eestis 1965–2005* Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus

Lisa 1. Kodeerimisjuhend

[Tärniga (*) on tähistatud tunnused, mis kasutusse ei läinud]

A. Pealkiri

B. Kuupäev

C. Teema

1. Kõva (sõda, poliitika, välissuhted, riigikaitse, majandus)
2. Pehme (kultuur, haridus, teadus ja tehnika, sotsiaalsed sündmused, *human interest*, kuritegevus, õnnetused, sport, usk)

D. Pealkirja verb

1. Üldine (*olema, algama, lõppema, tegema* jne)
2. Teemakohane (*raiuma, ehitama* vms)
3. Kalambuur
0. Puudub

E. Pealkirja vastavus sisule

1. Vastab
2. Ei vasta

*F. Nimede toomine pealkirja

1. Perenimi
2. Ees- ja perenimi
3. Hüüdnimi
0. Puudub

G. Juhtlõigu tegumood

1. Juhtlõik ehk avalõik, mis annab lugejale uudise tuuminfo
2. Sissejuhatus, mis koosneb huviloost ja tuumlõigust

*H. Juhtlõigu isikulisus

1. Isikuline
2. Umbisikuline

I. Juhtlõigu pikkus

1. Üks lause
2. Kaks lauset
3. Rohkem kui kaks lauset

J. Juhtlõigu faktirohkus

1. Üks
2. Kaks
3. Rohkem kui kaks
0. puudub

***K. Juhtlõigu allikarohkus**

1. Üks
2. Kaks
3. Rohkem kui kaks
0. puudub

***L. Juhtlõigu objektiivsus**

1. Objektiivne 100%
2. Hinnangulised tiitlid
3. Subjektiivne

M. Loo mall

1. Pööratud püramiid
2. Muu

N. Allikate arv loos

üks
kaks
kolm
neli
viis
kuus
seitse
...

***O. Sisu objektiivsus**

1. Objektiivne
2. Subjektiivne

P. Autor

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Aleksander Pihlak (sünnikuupäev: 20.09.1994)

annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Uudisžanri muutused 1990ndate Eesti päevalehtedes Edasi > Postimehe ja Noorte hääle > Päevalehe > Eesti Päevalehe näitel“, mille juhendaja on Vallo Nuust,

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 29.05.2017